

4
L 543

J. Endzelīns

**Dažādas valodas
klūdas**

1928.

Izdevis A. Gulbis, Rīgā

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

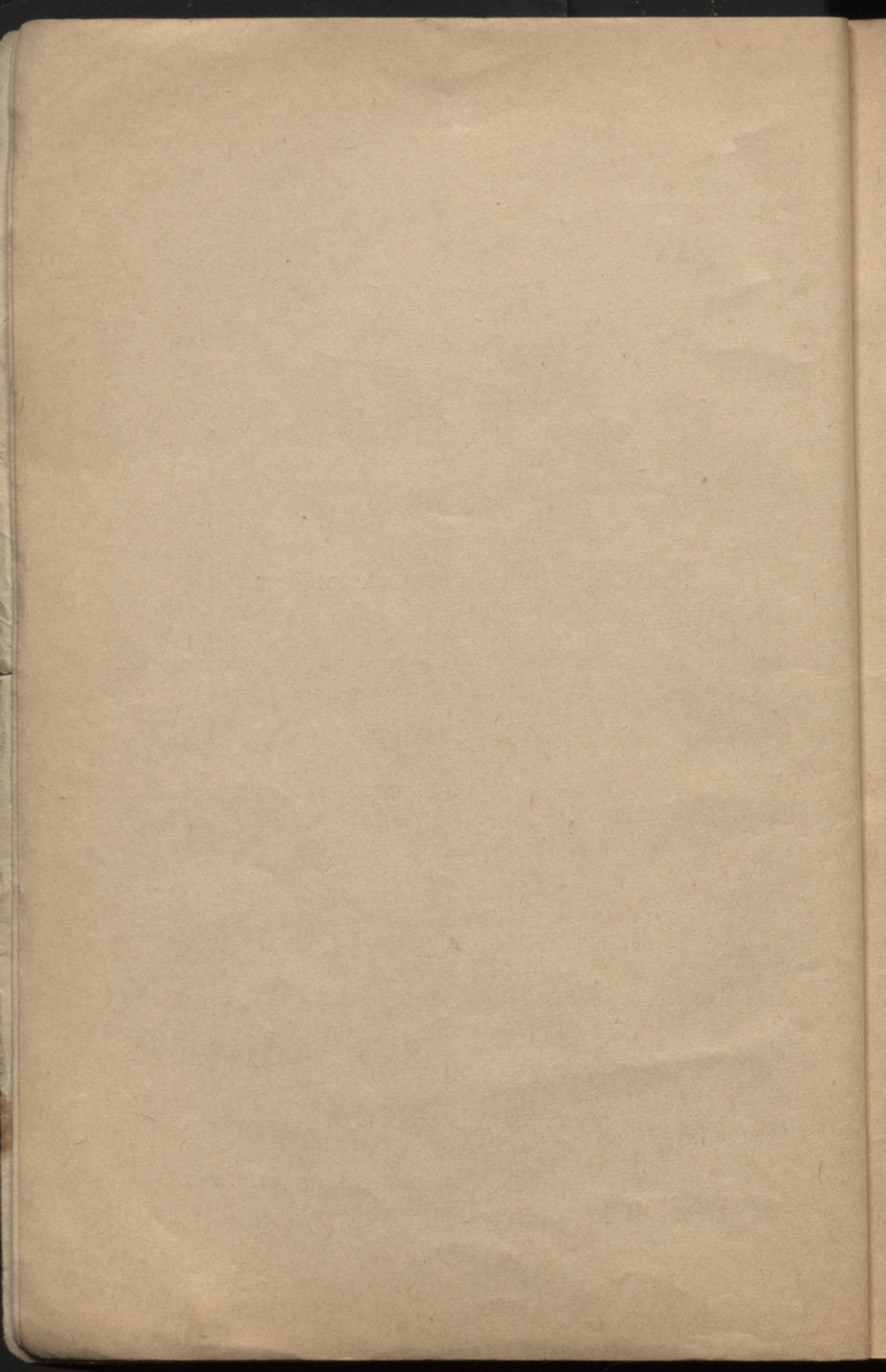
~~98-25657~~

030503141

A. Gulbja grāmatu spiestuve Rīgā, Ausekļa ielā 9.

Rakstītājiem, runātājiem, skolotājiem.

Priekšvārdi.

Rakstīšana latviešu valodā latviešu zinātniekam ir saistīta drīzāk ar nepatīkamām nekā ar patīkamām sekām. It sevišķi tas sakāms par valodniekiem. Ir taču daudz tādu, kas domājas spējīgi spriest par latviešu valodas jautājumiem jau tādēļ vien, ka tie ir dzimuši latvieši. Un „apstrādājot“ presē kādu valodnieku tie neko neriskē, jo zinātniekam neklājas par sava aroda jautājumiem polemizēt ar nelietpratējiem, un zinātnieks var tāpēc savu „apstrādājumu“ tikai ignorēt. Atturība šai ziņā ir vietā arī tāpēc, ka diezgan plašās aprindās uzskata par iespējamu spriest par valodas jautājumiem bez jebkādas speciālas ērudīcijas valodniecībā. Tā vēl nesen kādā sapulcē, kur bija jāspriež par uzvārdu rakstību, kāds tieslietu vai iekšlietu ministrijas ierēdnis sāka savu runu ar paziņojumu, ka viņš, lai gan nebūdam valodnieks, apskatīšot jautājumu arī no valodniecības viedokļa. Es nu tad nodomāju, ka varu pavadīt savu laiku derīgāki un patīkamāki nekā klausoties nevalodnieka „valodniecisko“ runu, un aizgāju. Jeb piem. feldšeru neviens nedēvē par ārstu, bet personu, kas sastāda prakses vajadzībām dažādas vārdnīcas un izsaka avīzēs arī savas domas par rakstības un valodas jautājumiem, to citi jau dēvē par „valodnieku“ un pat par „vienu no labākajiem“. Gadās pat, ka uzskata sevi par latviešu valodas jautājumos lietpratīgu „valodnieku“ kāds tikai tāpēc, ka tas Krievijā kā vācu un angļu valodas skolotājs ieguvis valstspadomnieka rangu.

Ne jau ar patīkamām izredzēm tāpēc rakstīju šo grāmatīņu. Bet kad nu reiz esmu aicināts Latvijas augstskolā docēt starp citu arī latviešu valodu, tad jūtos spiests rūpēties kā prazdams un cik spēdams arī par latviešu valodas prakses jautājumiem. Rauga

mums radīt piem. pat īpatnēju latviešu mākslu, bet ar latviešu valodas īpatnībām Latvijas valstī ceremonējas apmēram tikpat maz (kā redzams no šai grāmatā minētiem piemēriem), kā ar „buržujiem“ padomju valstī. Un taču šais latviešu valodas īpatnībās pa daļai var saskatīt latviešu domāšanas veidu un uzskatus! Ja šās īpatnības izskauž ar slavismiem un ģermānismiem, tā ka galu galā latviešu valoda atšķiras no krievu un vācu valodas tikai ar savu leksiku, piem. ar to, ka latviski sauc par „galdu“ to, ko vāciski par „Tisch“ un krieviski par „стол“, tad jau iznāk taisnība sociāldēmokrātiem, kas dzimtajā valodā ierauga lieku šķērsli visu zemju proletāriešu apvienošanai. Un stipri vien jau ir mums vājināta tīrā valodas izjūta! Ilgus gadus bijām no vācu mācītājiem klausījušies un vācu rakstītās grāmatās lasījuši ar ģermānismiem piesātinātu latviešu valodu. Tad latvieši paši iepazīnušies ar vācu un vēlāk arī ar krievu valodu sāka domāt un runāt vācu resp. krievu valodas garā. Bērniem tāda sabojāta valoda jālasa grāmatās un laikrakstos un jāklausās no saviem skolotājiem. Lai šai ziņā neaizbildinās ar nevalū un skubu! Vai piem. mūsu vācu un krievu avīžu rakstītājiem mazāk ir jāsteidzas? Bet eita un sameklējiet tur vācu resp. krievu valodas kļūdas! Tur vienkārši nepieņem darbā tādus, kas nepārvalda attiecīgo valodu. Bet mūsu starpā daudzi pat vēl nav atzinuši, ka arī dzimušam latvietim latviešu valoda ir jāmacās. Man ir stāstīts, ka Latvijas valsti nodibinot un spriežot par skolu programmām daži skolotāji pat izteikušies pret latviešu gramatikas mācīšanu latviešu skolās. Ja jau dzimuši latvieši tiešām visi bez kļūdu runātu un rakstītu latviski, tad jau nu varētu to gramatiku skolās arī nemācīt. Bet ja tā nav, tad nu bez gramatikas arī nevar iztikt, un kas to ir nolieguši, tie droši vien paši ir atradušies kaŗa stāvoklī ar latviešu valodas likumiem. Pabērņa stāvoklī arī vēl tagad mums nostādīta latviešu valoda skolās. No citu arodu skolotājiem prasa, lai tiem ir speciālas zināšanas mācāmā priekšmetā, bet latviešu valodu ļauj mācīt vidusskolās arī tādiem, kas Krievijā studējuši ģermāņu,

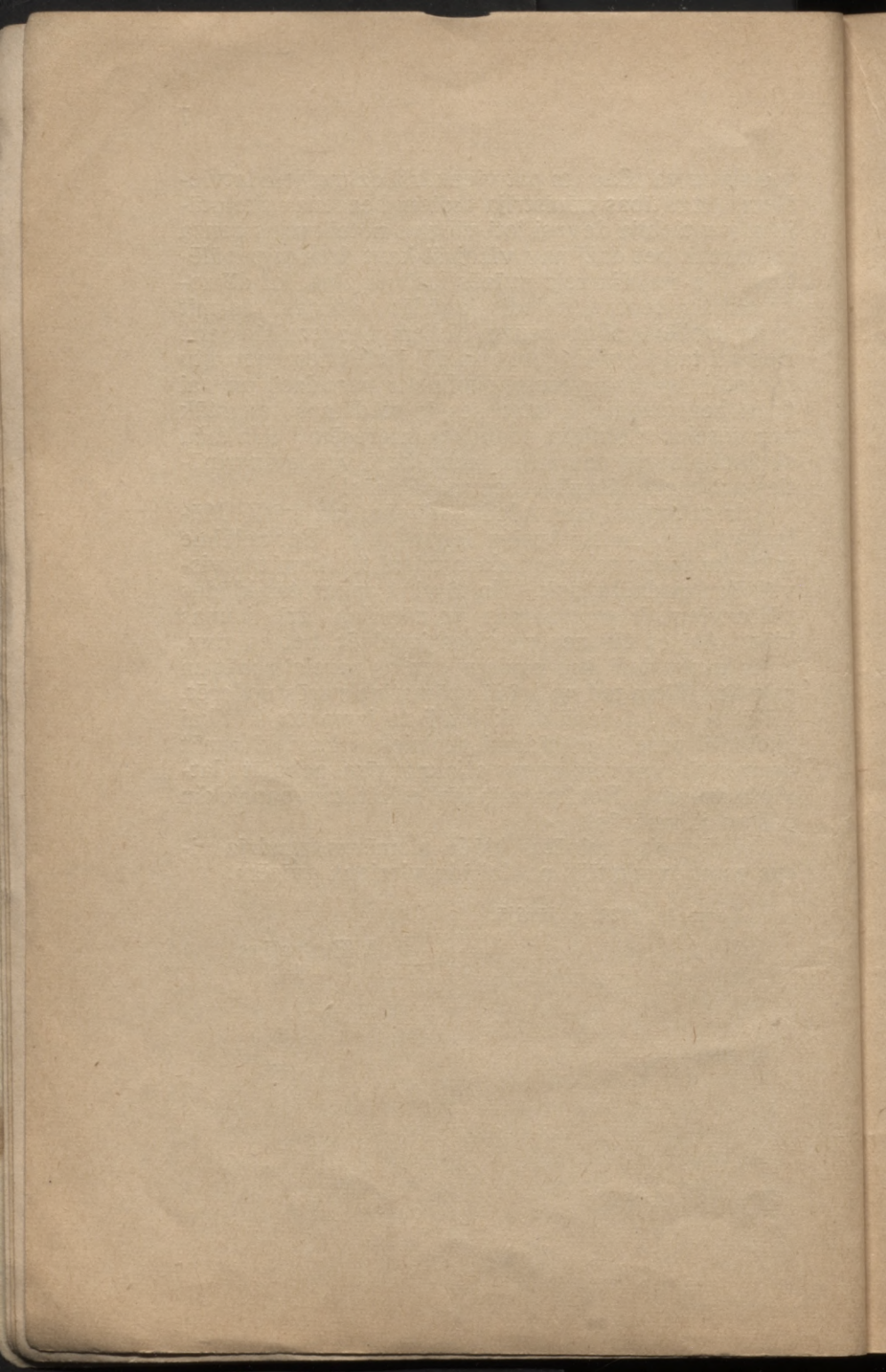
vai slavu valodas, un pat vienkārši dzimušiem latviešiem. Izglītības ministrija tādiem bezcenzu skolotājiem jau tā bija devusi ļoti vieglus noteikumus cenzu iegūšanai, bet daži nav vīžojuši kaut drusku papūlēties. Un nu bija reiz avīzēs lasāma ziņa, ka demokrātiskais centrs spriedis izgādāt Latvijas desmit gadu jubilējā pilnu cenzu šādiem bezcenziniekiem. Bet vai tad Latvijas jubilējas dēļ jācieš nesagatavotu skolotāju vadībā veselai skolnieku paaudzei, un vai dažu bezcenzinieku intereses ir stādāmas augstāk par veselai skolnieku paaudzes interesēm? Un taču skolotāja darbs nav arāja darbs, kurā var ievingrināties arī bez zināšanām, bez mācīšanās!

Ir rakstījuši par valodas kļūdām jau arī K. Mülenbachs, P. Šmits, Apsīšu Jēkabs u. c. Bet nelaime ir tā, ka tādas rakstus nelasa taisni tie, kam tos visvairāk vajadzētu lasīt. Un tā viņu apkarotās kļūdas vēl arvienu ir sastopamas, un nākušas arī jaunas klāt. Arī es tās neceru visas izdeldēt, bet es zinu, ka ir kauču daži, kas nopietni cenšas pareizi runāt un rakstīt. Tiem tad nu arī šī grāmatiņa varēs noderēt. Vēlētos es, lai sevišķi skolotāji to izmanto, jo tikai skolotāji pareizi mācīdami skolniekus latviski runāt un rakstīt var reiz mums atjaunot tīru, nebijātu latviešu valodu. Bet kas grib labi mācīt, tam papriekšu pašam jāizmācās!

Grāmatiņā minētos kļūdu piemērus gandrīz visus esmu izrakstījis no dažādu virzienu avīzēm.

Ķemerēs, 1928. g. jūnijā.

J. Endzelins.

I. Izrunas kļūdas.

Valdīja un pa daļai vēl tagad valda domas, ka pietiek pareizi rakstīt, bet izrunāt var vārdus katrs, kā kuŗais paradīs. Un tā nu vēl tagad bieži vien dabū dzirdēt īsus patskaņus gaŗu vietā un otrādi, mīkstinātā **r** vietā cieto **r** un retumis arī otrādi (piem. gadās sastapt aplamu „no kuŗienes“), šaurā **e, ē** vietā plato **e, ē** un otrādi (tā daudzi ģenitīvus „Cēsu“ un „debesu“ runā ar šauro **ē, e!**). Beidzamā ziņā sevišķi grēko augšzemnieki, kam pašu izloksnē nemaz nav šaurā **ē**. Tie tad nu arī piem. no kanceles vai katedras runā dažkārt piem. par „dvēseli“ ar plato **ē**. Jeb padzirduši, ka rakstu valodas izrunā viņu „dvēselei (ar plato **ē**)“ atbilst „dvēsele (ar šauro **ē**)“, viņi nu censdamies pareizi runāt iet šaj virzienā par tālu un nepareizi runā arī rakstu valodas platā **e, ē** vietā šauro **e, ē**, piem. „telpas“, „tēvs“ (ar šauro **e, ē**). Vienā un otrā formā, sevišķi infīnitīvā runā plato **e, ē** šaurā **e, ē** vietā arī dažās rietumu izloksnēs, un daudzi, kas no turienes cēlušies, arī atklātībā uzstājoties izrunā piem. „dzert“, „ēst“ ar plato **e** resp. **ē**; bet personām, kas pieradušas pie rakstu valodas apgabala formām „dzert“, „ēst“ (ar šauro **e** resp. **ē**) e-skaņas platā izruna te skan ausīs kā kas „prasts“. Sīkāki norādījumi par pareizo izrunu ir atrodami gramatikās, ko esmu izdevis kopā ar K. Mūlenbachu, un manā un P. Šmita „Izrunas un rakstības vadonī“, un tāpēc te gar to man nav vairs jākavējas.

II. Galotnes un piedēkļi.

-isks.

Raksta un runā mums piem. par „saimniecisko“ departāmentu, par „arodniecisko“ biedrību, par „fi-

loloģisko“ fakultāti u. c., tāpēc ka vācu un krievu valodā šos gadījumos lietā adjektīvu (piem. philologische Fakultät, филологический факультет). Bet latviešu valodā bieži vien vācu un krievu adjektīvam atbilst lietvārda ģenitīvs, un tā arī minētie savienojumi latviskāki skan „saimniecības“ departāments, „arodnieku“ biedrība jeb „arodbiedrība“, „filoloģijas“ fakultāte. Bet var būt piem. „filoloģiski“ pētījumi, t. i. pētījumi, kas izdarīti ar filologu metodēm un ērudīciju gar kādu filoloģijas priekšmetu, var būt kāds „arodnieciski“ vienpusīgs savos uzskatos, var būt kam „saimniecisks“ (t. i. labam saimniekam īpatnējs) prāts u. t. t.

Voldemarass, Adamaitiss.

Runā mums par Voldemarasu, Adamaitisu u. c., kas skan tāpat, it kā kas runātu ne par „kungu“, „latvieti“, bet par „kungsu“, „latvietisu“. Leišu īpašvārdos, kas beidzas ar **-as**, mums šī galotnes **a**-skaņa jāizmet un jāloka piem. „Voldemars, Voldemara, Voldemaram u. t. t.“ Bet vārdi, kas beidzas leišiem ar **-is**, mums jāloka tāpat kā pašu vārdi ar **-is**, piem. „Adamaitis, Adamaiša, Adamaitim u. t. t.“ Un tā arī kādam latviešu „Rudmatim“ ģenitīvs var būt tikai „Rudmaša“, gluži kā lokām piem. „latvietis, latvieša (bet ne latvieta) u. t. t.“

Nonācs, Bīlmans, Elksnīts, Seskis, putnis u. c.

Izloksnēs tādi vārdi kā piem. „brālis“, „brālītis“, „latvietis“ ir savu **i** zaudējuši. Rakstu valodā nu sugas vārdos gan šo **i** pa laikam raksta, bet uzvārdos to daudzi tā kā kaunas vai baidās rakstīt, tā ka bieži vien tagad sastopami tādi sakropļoti uzvārdi kā piem. Elksnīts (no šāda nōminātīva ģenitīvs varētu būt tikai Elksnīta), Nonācs, Bīlmans, lai gan pieminot „kunga“ vārdu šis pats „Bīlmans“ izrādās par Bīlmaņa (un ne Bīlmana) kgu!

No otras puses dažkārt viensk. nōminātīvā raksta arī nevietā tādu **i**, piem. „Seskis“; ģenitīvs šim vārdam taču skan „Seska“, tā ka nōminātīvs var būt

tikai „Sesks“. Dažkārt redzam arī sugas vārdus — arī prozā — rakstītus viensk. nōminātīvā ar lieku **i**, piem. „putnis“, „kaklis“, „skaidris“; šādu rakstību varētu sev atļauties tikai dzejnieki pantos pēdas pildīšanai.

Šim vecam vīram; šai jaukā vietā.

Tautas valodā gan dabū dzirdēt piem. datīvus „vecam, vecai, veciem, vecām“ un lokātīvus „vecā, vecos, vecās“ arī ar noteicamo nozīmi („šim vecam vīram“), bet rakstu valodā ieteicamas īstās noteicamās formas (vecajam, vecajai, vecajā, vecajiem, vecajām, vecajos, vecajās), piem. „šim vecajam vīram“, „šai jaukā vietā“ u. c.

trīsi, trīsas.

Rakstu valodā skaitļu vārdam 3 ir atzīstamas tikai formas „trīs, triju, trim, trīs, trijos, trijās“, bet ne izlokšņu formas „trīsi, trīsu, trīsiem, trīsos“ u. c.

manim, tevīm, sevīm.

Šīs formas kā veci instrūmentāli lietājamās ne kā datīvi („dodu tev“, bet ne: dodu tevīm), bet tikai aiz prēpozīcijām, piem. „ar manim“ (ar īsu **i!**), „ar tevīm“ u. t. t.

pērkiet, laižiet, glābjiet!

Tagadnes daudzskaitļa otrā personā **-iet** priekšā **k** un **g** rakstu valodā jāpārvērš par **c** resp. **dz**: pērciet, nāciet, nezodiet (nevis: pērkiet, nāciet, zogiet). Tikai verbiem, kam tagadnes trešā persona beidzas ar **-a** (piem. saka, rauga), var **k** un **g** palikt arī **-iet** priekšā (sakiet, raugiet); bet labākas arī te ir vecās formas sakāt, raugāt, sakait, raugait. Minētā **-iet** priekšā **j**-skaņa ir zudusi, un tāpēc rakstu valodā var būt gan formas „laidiet, cietiet, kāšiet, mēžiet, glābiet, slēpiet“, bet ne „laižiet, ciešiet, kāšiet, mēžiet, glābjiet, slēpjiet“.

būsam, būsat.

Rakstu valodai ieteicamas nākotnes daudzsk. pirmajā un otrā personā tikai formas, kas beidzas ar **-sim** resp. **-sit** (piem. **būsim, būsit**). Tādas formas kā „būsam, būsat“ ieviesušās no nomaļu izloksnēm.

-ošs, -oši.

Dzīvajā tautas valodā divdabji, kas beidzas ar **-ošs**, ir sastopami tikai no nedaudziem vārdiem, un arī tikai no tādiem, kam nepārejoša nozīme, piem. ziedoša ābele, verdošs vai tekošs ūdens, nākoša nedēļa u. c. No tam nu izriet, ka no vārdiem ar pārejošu nozīmi šādi divdabji bez lielas vajadzības nav darināmi. Tai vietā var lietāt vai nu kādu adjektīvu, vai substantīvu, vai jāizteicas ar verba formu, kam ir personas galotne. Piemēri: „apbuoša (labāk: burvīga) jaunava“; „viņa bij apbuoša“ (labāk: viņa bija burvīga, jeb: viņa varēja tiešām apburt); „reibinoši (labāk: reibi jeb reibīgi) dzērieni“; „viņa balss ir brīvi plūstoša“ (šim divdabim gan ir nepārejoša nozīme, bet tomēr labāk varētu teikt: viņa balss plūst brīvi); „grāmata ar pamācošu (labāk: pamācīgu) saturu“; „druvu stāvoklis visai iepriecinošs“ (labāk: dr. st. visai iepriecina); „saturs vērtīgs un saistošs“ (labāk: saistīgs); „jautājumi kļūva draudošāki“ (labāk: draudīgāki); „argumenti bija stipri pārliecinoši“ (labāk: argumenti stipri pārliecināja); „aizkustinošāki (labāk: aizgrābīgāki) lūgumi“; „gars ir ierosinošs (labāk: gars var ierosināt jeb ierosina) tikai tad...“; „izšķīrošais (labāk: izšķīrīgais jeb izšķīrējs) vārds“; „lemjošās (labāk: lēmēja) tiesības“. Sevišķi nevēlami ir šādu divdabju savienojumi ar objektu, piem. „vai arī viņš bija atklātu audienci kompromitējošs“ (labāk: vai arī viņš kompromitēja atklātu audienci); „uz šo publiku maldinošo (labāk: publikas maldinātāju) pakalderinājumu“. — Nav ieteicami arī adverbji no šiem un citiem divdabjiem, sevišķi ar atkarīgu objektu, piem. „Juraševskis runāja labi un Veržbicki sagraujoši“ (labāk: J. runāja labi un sagrāva Veržbicki, jeb: Veržbicki sagrau-

dams); „runā maz, bet pārliciecināsi“ (labāk: pārliciecinādams); „sēd viņi smaidoši (labāk: smaidot jeb smaidīdami) savās ložās“; „cīņa beidzās neizšķirti“ (labāk: neizšķirta); „to ievest nebūtu vēlami“ (labāk: vēlams); „tas ir neizbēgami jeb nepieciešami (labāk: neizbēgams jeb nepieciešams), ja grib pareizi kurināt“.

Dažkārt pašas divdabja formas ir nepareizi darinātas. Divdabji ar -ošs atvasināmi vienmēr no tagadnes celma; var jemt nelokāmo divdabi, kas beidzas ar -ot, un -t vietā likt -šs un tā viegli un droši dabūt vajadzīgo divdabja formu. Tā piem. no „spiest“ ir formas „spiežu, spiežam, spiežot, spiežošs“, no „ciest“ — „ciešu, ciešam, ciešot, ciešošs“, no „snaust“ — „snauzu, snauzam, snauzot, snauzošs“. Bet formas „spiežošs, ciešošs, snauzošs“ divu šņāceņu dēļ neskan labi, un tāpēc nu daži tai vietā lietā formas „spiedošs, cietošs, snaudošs“. Formu „snaudošs“ var atzīt, jo tā patiesībā var būt atvasināta no verba „snaudēt“, ko atrodam Ulmaņa vārdnīcā. Bet formas „spiedošs“ un „cietošs“ nekā nav attaisnojamas un ir arī liekas: „spiedoša“ vajadzība ir pareizi runājot „spiedīga“ vajadzība (kā ir arī „spiedīgs“ gaisis, laiks, „spiedīgi“ apstākļi), „nospiedošais“ vairums (radies pēc kr. „подавляющее большинство“ parauga) ir latviski runājot — „gandrīz visi“, un „cietošs“ skats, izskats ir „cietēja“ skats, izskats. — Ir pazīstamas „kvēlošas“ ogles, kur divdabis atvasināts no verba „kvēlēt“. Bet daži nu maldīgi iedomājušies, ka „kvēlošs“ cēlies no verba „kvēlot“ (no tā ir divdabis „kvēlojošs“), un pēc šā parauga runā piem. par „putošu“ (pareizi: putojošu; „putošs“ ir darinājums no „putēt“) alu, par „starošu“ (pareizi: starojošu) skatu. Pats par sevi pareizi darināts ir divdabis „sekošs“ (no verba „sekt“; no „sekot“ — „sekojošs“), bet pēc kr. слѣдующий parauga to lietā arī tur, kur latviskāks būtu „šāds“, piem. „paziņojuma teksts sekošais:“ (labāk: ir šāds); „sārīko kursus sekošās (labāk: šādās, šais) vietās“.

Atgriezeniskie divdabji; -šamies.

Avīžu sludinājumos dažkārt lasām laimes novēlējumus „saderinājušamies“ (tas esot daudzsk. datīvs!), lasām arī par „izdevušamies“ un „neizdevušamies“ mēģinājumiem vai svētkiem, par „izstājušamies“ biedriem, par „saprecējušamies“ cilvēkiem, par svešumā „atrodošamies“ radiem u. c. Bet ja aktīvās formas daudzsk. datīvs beidzas ar **-iem** („saderinājušiem“), tad taču attiecīgā refleksīvā forma nevar beigties ar **-amies**; būtu gaidāma galotne **-iemies**, bet tā tautas valodā laikam nav sastopama. Var te citādi līdzēties. Varam novēlēt laimes „saderinātiem“ (ja tie arī paši saderinājušies, tad tomēr reiz saderinājušies viņi ir saderināti), varam runāt ne par „izdevušamies“, bet „sekmīgiem“ mēģinājumiem, ne par „izdevušamies“, bet „patīkami nosvinētiem“ svētkiem (teikumu „svētki jāuzskata par izdevušamies“ varam arī citādi pārveidot: svētki jāuzskata kā izdevušies, jeb: svētki, varam teikt, ir izdevušies), varam runāt ne par „neizdevušamies“, bet par „neizdevīgiem“ jeb „nesekmīgiem“ mēģinājumiem, ne par „izstājušamies“, bet „izstājušiem“ biedriem, ne par „sapulcējušamies“, bet „sanākušiem“ cilvēkiem, ne par svešumā „atrodošamies“, bet par svešumā „esošiem“ radiem u. c.

Nav arī ieteicams refleksīvā nozīmē viensk. nōminātīvs, kas beidzas ar **-šais**, piem. „tur atrodošais (labāk: esošais jeb bijušais) K. nogalināts“.

Kaudzīši savos rakstos ir lietojuši arī Piebalgā u. c. dzirdamās pagātnes pasīvā divdabja refleksīvās formas, piem. „nu ir diezgan līksmoties“ (=nu esat jeb esam diezgan līksmojušies). Bet rakstu valodā tās nederētu kultivēt.

III. Atsevišķi vārdi.

atlaist.

„Atlaist“ var piem. ko no vietas, vīrvi vaļīgāku, zemi atmatā, otram ziņu, vārdam galotni u. c., bet

līdzekļus, vai zināmas summas kādam nolūkam mēs latviski runājot varam gan a t v ē l ē t j e b p i e š ķ i r t, i z s n i e g t, bet ne „atlaist“, kā tagad runā pēc kr. „отпустить“ parauga.

atpakaļ, sk. priekš.

atrast.

Šo veco vārdu sastopam tagad nevietā — pēc vācu „finden“ un kr. „находить“ parauga — piem. šādā teikumā: „vai Jūs neatrodāt, ka viņš labojies?“ Latviski: vai Jums neliekas jeb nešķiet, ka v. l.?

bez kā.

Neciešams ir vecais, jau sen vajātais, bet vēl neizskaustais ģermānisms „bez kā“ (pēc vācu „ohne dass“). Daudz gadījumos tai vietā var likt absolūto datīvu. Tā piem. teikumu „viņš aizgāja, bez kā to kāds būtu pamanījis“ varam viegli izlabot par: viņš aizgāja nevienam nemanot (vai arī: neviena nepamanīts). Citur tai vietā var likt saikli „bet“ vai „un“. Piem. teikumu „atnāca 1. janvāris, bez kā viens santims būtu bijis sadabūts“ varam šādi izlabot: atnāca 1. janvāris, bet (un) nebija vēl sadabūts neviens santims.

caur.

Prēpozīcijai „caur“ īsti ir tikai vietas nozīme: caur logu spīd gaisma. Bet ja kustības gaitā nav nekas priekšā, nav nekādu šķēršļu, tad „caur“ vietā lieto „pa“: izlēkt pa (vaļējo) logu laukā („caur logu“ izlēkt būtu — aizvērta loga rūtīm cauri izlēkt). Vācu „durch“ (= caur) lietā arī līdzekļa apzīmēšanai, bet latviešu „caur“ šai nozīmē ir ciešams tikai tad, ja šis līdzeklis (palīgs) ir dzīvs radijums: tikai caur viņu es izglābos. Citādi tai vietā jālietā „ar“: iznīcināt sevi caur (pareizi: ar) kādu burvja vārdu; sieva viņam dzemdējusi dvīnīšus, caur (pareizi: ar) ko ģimene (pareizi: ģimene, dzimta) pavairojusēs (labāk: pavairojusies) uz (pareizi: līdz) astoņiem bērniem.

Iemesla nozīmē „caur“ nav jālietā: caur neprašānu (pareizi: neprašānas dēļ jeb neprotot) slikti izgāja; caur viņu (pareizi: viņa dēļ) esmu iekļuvis nelaimē.

„Caur“ nav priedēklis un nekad nav savienojams ar verbu vienā vārdā. Nepareizi ir tāpēc piem. šādi teikumi: tur tika caurskatītas (pareizi: izskatītas jeb skatītas cauri) 35 lietas; plānājai ādiņai caurspīdēja (pareizi: spīdēja cauri) gaisma. Pie tam adverbs „cauri“ ir nostatāms verba formām ar personas galotni ne priekšā, bet pakalā, un nav jāsaka piem. „visās debatēs cauri spīd (pareizi: spīd cauri) ļauns nolūks“.

ciest neveiksmi.

Var kāds pasākums ne„ciest neveiksmi“ (= кр. терпеть неудачу), bet neizdoties.

dēļ.

Labā valodā „dēļ“ nostata nevis p r i e k š, bet a i z piederīgā locījuma (piem. „tā dēļ“, ne „dēļ tā“), bet tagad to bieži vien nepareizi nostāda arī p r i e k š piederīgā locījuma un sevišķi kanceleju stilā to lietā arī pavisam nevietā; tā piem. „lūgums dēļ pabalsta“ (pareizi: pabalsta lūgums, jeb lūgums pēc pabalsta, lūgums pabalstīt); „dēļ paskaidrojumiem var griezties...“ (pareizi: paskaidrojumu dēļ, jeb pēc paskaidrojumiem); „izspriestas 32 lietas, no kurām 8 lietas dēļ izlikšanas“ (pareizi: par izlikšanu); „lūgums dēļ uzņemšanas augstskolā“ (pareizi: lūgums uzņemt augstskolā).

diemžēl, sk. par.

„dzīt“ polītiku, propagandu u. c.

Vācu treiben nozīmē ne tikai „dzīt“, bet arī „nodarboties ar ko“, un tāpēc nu arī mūsu „dzīt“ bieži vien lieto nepareizi arī beidzamajā nozīmē, piem. savienojumos „dzīt politiku, jokus, propagandu un pat tenkas uz ielas“, tas ir, nodarboties ar polītiku u. t. t.

iz.

Tautas valodā esmu sastapis „iz“ tikai Vidzemes vidienā, un visos gadījumos tai vietā var lietāt prēpozīciju „no“. Katrā ziņā „iz“ der tikai īstajā vietas nozīmē, piem. izvilkt ko iz (jeb **no**) akas, iznākt iz (jeb **no**) istabas. Citādi labāki der „no“, piem. „valsis iz (= **no**) operetes“; „romāns iz (= **no**) zemnieku dzīves“; „otrs numurs iz „Zilais putns“ (pareizi: **no** Zilā putna) visai saistošs“ (pareizāk: saistīgs jeb saista); „ziņas iz (= **no**) ārzemēm“.

izaicināt.

Nevietā atrodam šo vārdu piem. teikumos „bēru rīkotāji nemierniekus izaicināja (pareizi: u z a i c i n ā j a) bēru namu atstāt“; „izaicināt (pareizāk: a t a i c i n ā t, vai p i e a i c i n ā t) ieinteresēto zemkopju pārstāvjus“.

izcilus.

Šis vārds pēc savas formas ir adverbs un kā tāds lietājams, piem. „izcilus stāvošs darbinieks“. Bet tā kā substantīvi apzīmējami ne ar adverbjiem, bet ar adjektīviem, tad piem. „izcilus darbinieks“ ir nepareizs savienojums; tai vietā mums jārunā ar adjektīvu: „izcils darbinieks“.

iznest.

Pēc kr. вынести parauga daži raksta piem., ka „sapulce iznesa tādu lēmumu“; latviski runājot būtu tai vietā jāsaka: sapulce to nolēma.

izpalikt.

Jau dažkārt aizrādīts, ka šis pēc vācu „ausbleiben“ darinātais vārds ir rupjš un gluži lieks ģermānisms. Un tomēr to vēl sastopam arī tagadējā valodā, piem. „incidents izpalika“ (pareizi: n e n o t i k a, n e r a d ā s, n e g a d ī j ā s); „labāk viņš tur būtu izpalicis“ (pareizi: i z t r ū c i s, n e i e r a d i e s).

izpārdot.

Šis saliktenis gan nu ar radies pēc vācu „ausverkaufen“ parauga, bet zināmā mērā to var attaisnot. Vērbu „pārdot“ sajūtam jau gandrīz kā nesaliktu vārdu, tāpēc ka „pārdot“ ar savu nozīmi stipri atšķiras no „dot“; un kā piem. blakus verbam „patikt“, ko mēs ar tagad sajūtam gandrīz kā nesaliktu, ir saliktenis „izpatikt“, tā varam arī saprast un attaisnot jauno „izpārdot“, kas zināmos gadījumos ir gandrīz nepieciešams. Jo kad kāds tirgotājs grib savas preces „izpārdot“, tad te mums nav cita nosaukuma šim aktam. Bet nav mums vajadzības teikt piem., ka „visas biļetes izpārdotas“, vai „ši grāmata jau izpārdota“, jo te varam iztikt ar veco „izpirkt“: visas biļetes izpirktas u. t. t.

izsaukt.

Šim vārdam īsti ir tikai tāda nozīme, kas vācu „(her)ausrufen, herausfordern, aussprechen“, bet tagad ar to tulko arī kr. „ВЫЗВАТЬ“ piem. šādos teikumos: „notikums izsauca (latviski: sacēla, radīja) sarežģījumus“; „šāds stāvoklis izsauca (latv.: sacēla, radīja) pārpratumus“.

iztaisīt.

Latviski runājot var piem. otru par blēdi „iztaisīt“. Bet pēc vācu „ausmachen“ parauga sastopam to piem. arī šādos teikumos: „viņš maz ko par to iztaisa“ (latv.: bēdā); „ceļa gaŗums iztaisa (latv.: ir) 180 kilometru.“

izverdums.

Vārdi ar **-ums** atvasināmi no pagātnes celma, bet no „izvirt“ pagātnē ir nevis „izverdu“, bet „izviru“, un tāpēc „izverdums“ ir nepareiza forma. Bet kad nu arī par vulkānu „izvirumiem“ tā kā nevedas runāt, tad varētu izmantot izloksnēs sastopamo pagātnes formu „izvirdu“ un runāt par vulkāna „izvirumiem“.

izvest.

Kādu remontu var — pareizi runājot — ne „izvest“ (= vācu ausführen), bet izdarīt.

izvilkties.

Šis vārds labā valodā nozīmē — „sich herausziehen, sich durchschlagen, zur Genüge ziehen“, bet varam piem. no kāda dzīvokļa nevis „izvilkties“ (= vācu „ausziehen“), bet tikai „izkravāties“.

iepriekš, sk. priekš.**iespējamība.**

Raksta par „iespējamību“ piem. nokļūt uz mēnesi. Kāpēc ne par „iespēju“? Īsākās formas taču vispāri ir ērtākas, un no divdabjiem tautas valodā laikam nav atvasinājumu ar **-ība**.

iet r u n a; ieiet uz ko.

Krievu valodā var „ИТИ РѢЧЬ“ par kaut ko, un tāpēc nu arī mums runa dažkārt „iet“ par šo un to, bet pareizā latviešu valodā runa var gan „būt“ par ko, bet ne „iet“.

Arī salikteni „ieiet“ daži lieto nepareizi pēc vācu „auf etwas eingehen“ parauga un raksta piem. „es uz to nevaru ieiet“ (= es ar to nevaru būt mierā); „uz šādu līgumu es nevaru ieiet“ (= šādu līgumu es nevaru piejemt).

kuŗš, kas, kāds.

Kādā krievu gramatikā latviešiem kr. **КОТОРЫЙ** laikam ir bijis tulkots tikai ar vārdu „kuŗš“, un tāpēc nu laikam tagad daudzi lietā kā attiecības vietniekvārdu vienīgi formu „kuŗš“. Bet īsti latviskais vārds šai nozīmei ir „kas“, piem. „kas tie tādi, kas (ne: kuŗi!) dziedāja?“ Formai „kuŗš“ kā attiecības vietniekvārdam labā valodā ir velkamas diezgan šauras robežas. Pirmkārt to lieto kā apzīmētāju substantīvam, piem. „kuŗš puisītis čakli gāja, tas bij liels

dziedātājs“. Otrkārt to lietā lokātīvā, jo no vārda „kas“ rakstu valodā lokātīva nav; piem. „mežs, kuŗā (jeb arī: kur) daudz ogu“. Arī ģenitīvā, piem. „barība, bez kuŗas nevar pārtikt“. Treškārt tur, kur forma „kas“ būtu pārprotama, piem. „satiku sava drauga sievu, kuŗš (resp. kuŗa) te dzīvo“. Ceturtkārt — attiecoties uz tāda palīgteikuma vārdu, kas ievadīts ar „kas“, piem. „N., kas bija saticis savu draugu, kuŗš tam stāstīja patīkamas lietas, kļuva ļoti priecīgs“. Citur visur attiecība izsakāma ar formu „kas“.

Pēc kr. как(ов)оñ parauga daži nu aplam lieto arī formu „kāds“ piem. šādos teikumos „pārstrādāt soda likumus, pie kāda darba (pareizāk: un gar šo darbu) jau strādā“; „nolēma stāties pie izbūves, kādam nolūkam (pareizāk: un šim nolūkam) asīgnēja 1000 latu“.

līdz, līdzcilvēki u. c.

„Līdz“ savienojas priedēkļa veidā gan ar infīnītvu (piem. „gribēju viņam līdziet“) un divdabjiem (piem. „līdzpajemtā maīze“), bet nekad ar verba formām, kam ir personas galotne, un tāpēc ir nepareizs piem. teikums „tur līdzstrādā (pareizi: strādā līdz) arī kommūnisti“. Var mums būt un ir arī dažādi „līdzskrējēji, līdznācēji, līdzgājēji, līdzstrādnieki“ u. c., tas ir, „līdz“ savienojas vienā vārdā arī ar darītāju vārdiem („nōmina agentis“) un darīšanas vārdiem („nōmina actionis“), piem. „līdznākšana“. Bet ar citiem substantīviem „līdz“ vācu „mit“ nozīmē labā latviešu valodā nav savienojams, un dažādi „līdzcilvēki, līdzbiedri, līdzskolnieki, līdzpilsoņi“ ir neciešami ģermānismi. Vācu „Mitmenschen“, „Mitschüler“ latvietīm ir „citi cilvēki“, „citi skolnieki jeb skolas biedri“; un „līdzbiedri“ ir vienkārši „biedri“. Un kā latīņu „cīvēs“ ir ne tikai vācu „Bürger“, bet arī vācu „Mitbürger“, tā arī latvietīm vācu „Mitbürger“ var būt vienkārši „pilsoņi“. Atzīstot tādas „līdzcilvēkus“ u. c., mums jau varētu rasties piem. arī „līdzpuikas, līdzmeitas, līdzierēdņi, līdzlopi u. c.,

un ja tādu vēl nav, tas tikai tāpēc, ka vācu valodā te nav attiecīgu paraugu. Bet kur „līdz“ nozīmē atbilst vācu vārdam „gleich“, tur „līdz“ var savienoties arī ar citādiem substantīviem, piem. „līdzsvars“; te pamatā nav adverbs „līdz“, bet adjektīvs „līdzs“ (= līdzīgs).

lielinieks, mazinieks.

Kā piem. „stiprinieks“ ir tas, kas ir stiprs, „gudrinieks“ — tas, kas ir gudrs, tā arī „lielinieks“ varētu būt tikai tas, kas ir liels, „mazinieks“, — kas mazs. Bet šo vārdu krievu oriģināliem „большевик“, „меньшевик“ pamatā ir komparatīva formas больше, меньше, un tāpēc kr. большевики, меньшевики latviski varētu būt drīzāk „vairumnieki“, „mazumnieki“. Ar šo savu aizrādījumu gan neceru apļamos „lieliniekus“ un „maziniekus“ izskaust, bet aizrādīt uz to tomēr gribēju.

lozungs.

Šo laikam — uz to norāda vīriešu kārtas forma — caur krievu valodu ienākušo svešvārdu sākumā lika vēl pēdīnās, bet tagad iztiek jau bez pēdīnām, piešķirot ar to šim vārdam it kā pilsoņa tiesības latviešu valodā. Bet sava o dēļ tas mums laikam arvienu izlikšies svešs. Varētu to latviski izteikt ar vārdu „sauka“.

maisīt.

Krievu мѣшать nozīmē ir „maisīt“, ir „traucēt“, un tāpēc nu daži, krieviski domādami, arī latviešu „maisīt“ lieto ar nozīmi „traucēt“ un saka, piem.: „nemaisi man (pareizi: netraucē mani)!“

mazgadējs.

Adjektīvus, kas beidzas ar -ējs, atvasina no a d v e r b i e m ar vietas un laika nozīmi, piem. pērn-gadējā (= pērn-gad bijusī) raža, vakarējais (= vakar bijušais) lietus. Un tāpēc var gan būt kam „mazga-

dīga“ vai „pilngadīga“, bet ne „mazgadēja, pilngadēja“ māsa.

mācīties pazīt.

Ko latvietis izsaka ar vienkāršo „iepazīties“, to vācietis — ar divi vārdiem: kennen lernen. Un tā nu ir noticis, ka latvieši vāciski domādami ir pasākuši „mācīties pazīt“, piem. kādu cilvēku, vai dzīves grūtumus, lai gan par „mācīšanos“ tādos gadījumos nevar būt ir runas, bet tikai par vienkāršu „iepazīšanos“.

mutiski, sk. rakstiski.

nākt priekšā, pie slēdziena.

Pirmais savienojums ir pēc vācu „vorkommen“ radies ģermānisms, kas pavisam lieks un neciešams: „nākuši priekšā (pareizi: bijuši) gadījumi“; „valodā nāk priekšā (pareizi: gadās, ir sastopami) arī neļoģiski izteicieni“.

„Jānāk pie slēdziena“ ir krievisms (прихожу к заключению), ko pareizi izteic ar vārdu „jāatzīst“ jeb „jāspriež“.

neapmierinātība.

No ciešamās kārtas divdabjiem atvasināti substantīvi tautas valodā laikam gan nav sastopami un bez lielas vajadzības nav darināmi. Un „neapmierinātība“ jau ir gluži lieka: „radās neapmierinātība“ (pareizi: nemiers) ar viņa darbību“; varētu arī teikt: nebija vairs mierā (jeb: apmierināti) ar viņa darbību.

nekavējoši.

Varbūt no mūsu kancelejām radies nelaimīgais vārds „nekavējoši“, piem. teikumā „pavēlēja izdarīt to nekavējoši“, tulkojot kr. немедленно. Tā kā te pamatā ir atgriezeniskais verbs „nekavēties“, tad zināms var ko darīt gan „nekavējoties“, bet ne „nekavējoši“ (šis vārds varētu nozīmēt tikai: citus nekavējot).

nest dienestu.

Tā kā krievi var „нести службу“, tad nu daži arī latviski pasākuši runāt un rakstīt par dienesta „nešanu“, ko saprast var tikai krievu valodas pratēji. Latvieši dienestu „nenes“, bet „ir“ dienestā.

no.

Šo prēpozīciju ļoti bieži sastopam nepareizi lietotu. Tā vispirms atkarībā no kāda ciešamās kārtas divdabja, piem. savienojumos „no sociālistiem iekarots“, „iekarsēti no valdības solījumiem“, „izvēlēts no organizācijām“ u. c.; te vietā ģenitīvs bez kādas prēpozīcijas: „sociālistu iekarots“, „valdības solījumu iekarsēts“, „organizāciju izvēlēts“ u. c. Šāds ģenitīvs tomēr ir ieteicams tikai pagātnes ciešamas kārtas divdabja priekšā. Varam piem. runāt par kādu Krūmiņa tulkotu romānu un teikt: šis romāns ir Krūmiņa tulkojums. Bet savienojums „Krūmiņa tulkojamais romāns“ ir pārprotams, jo tas var apzīmēt ir romānu, ko Krūmiņš tulko, ir romānu, kas Krūmiņam tulkojams (jātulko). Un tā mums tagadnē ciešamā kārtā ir gan iespējama, ja darītājs nav minēts, piem. „šis romāns patlaban tiek tulkojums dažādās valodās“. Bet ja minēts arī darītājs, tad tagadnē mums ciešamās kārtas vietā jālietā darāmā kārtā, un piem. vācu teikums „dieser Roman wird von Krūmiņ übersetzt“ var pareizi latviski skanēt tikai: šo romānu tulko Krūmiņš.

Arī citur „no“ vietā lietājams ģenitīvs. Tā piem. avīžu sludinājumos bieži meklē vai piedāvā „dzīvokli no 5 istabām“; pareizi: piecu istabu dzīvokli (jeb arī: dzīvokli ar 5 istabām). „Vislielākā izvēle no cepurēm“ ir pareizi runājot „vislielākā cepuru izvēle“. „Semināru beigušie audzēkņi no 1. un 2. izlaiduma“ ir pareizāki saucami par „semināru beigušiem 1. un 2. izlaiduma audzēkņiem“.

Ļoti izplatīts un peļams ir ģermānisms „no svāra“ (pēc vācu „von Gewicht“), piem. teikumos „katra balss ir no svāra (pareizi: svarīga)“, „šis jautājums ir no lielāka svāra“ (pareizi: svarīgāks). „No svāra“

ir tik pāt nepareizs savienojums, kā būtu „от вѣса“ krievu valodā. Citos gadījumos „svara“ vai „svarīguma“ vietā varam likt pavisam citu vārdu; tā piem. izlabojot teikumu „no svara arī, lai nebūtu strādnieku trūkums“ varam teikt: jāgādā (jeb jā rūpējas) arī, lai netrūktu strādnieku“.

Lokātīva vietā nepareizi lietā „no“ tādos teikumos kā piem. „noteikumi stāsies spēkā no 1. novembra“ (pareizi: 1. novembrī).

Kā ar „no“ neklājas apzīmēt darītāju blakus ciešamās kārtas formai, tā arī blakus rēfleksīvām formām „no“ nav īsti latvisks darītāja vārda priekšā. Un tāpēc labāk neteiksim piem. „lāvos no viņām ieaijāties mierā“ vai „nelaujiet sevi piemulķot no viltus praviešiem“, bet: lāvos viņām ieaijāties mierā; nelaujieties viltus praviešiem sevi piemulķot (jeb: nelaujiet viltus praviešiem jūs piemulķot)!

padot.

Latv. „padot“ nozīmē apm. to pašu, ko „pasniegt (kādu lietu)“, piem. „padodi man cepuri!“ Bet jaunākā laikā „padod“ — pēc krievu преподавать parauga — arī stundas un mācības priekšmetus, piem. ģeogrāfiju, matemātiku u. c. Bet latviski mācības priekšmetus „nepadod“, bet „māca“. Un stundas vecākā paaudze jau bija parādusi vienkārši „dot“. Lai nu gan arī te ir bijis svešs paraugs (vācu „Stunden geben“), tad tomēr stundu „došanai“ ir kauču vecuma priekšrocība. Sastop arī stundu un mācības priekšmetu „pasniegšanu“, bet tā nav labāka par „padošanu“.

pasūtīt, apsūtīt.

Vācu „bestellen“ tulkoja sākumā ar „pastellēt“. Bet kad nu „stellēt“ ir patapinājums no vācu valodas, tad nu izvairās no „pastellēšanas“ un visu ko sev „pasūta“ jeb arī „apsūta“. Bet „sūtīt“ varam taču kaut ko tikai no sevis p r o j ā m, un priedēklis **pa-** jeb **ap-** šo pamata nozīmi nemaz negroza. Varam tāpēc gan piem. kādu puiku kaut kurp „pasūtīt“, bet vācu „bestellen“ nevar pareizi tulkot ne ar „pasūtīt“,

ne ar „apsūtīt“. Dr. Kasparsons šim nolūkam ieteic jaunvārdu „pasūtīnāt“, un arī man tas liekas visdrīzāk pieņemams. Kā piem. „raudināt“ nozīmē „likt raudāt“, tā arī „(pa)sūtīnāt“ būtu — „likt (pa)sūtīt“, un kā vācu „bestellen“ lietā tagad plašākā nozīmē nekā sākumā, tā arī latviski runājot varētu sev „pasūtīnāt“ arī jaunu uzvalku, grāmatas, avīzes. Uz avīzēm var arī „parakstīties“, un grāmatas var sev arī „izrakstīt“.

par nožēlošanu, diemžēl.

Vecos laikos vācu „leider“ un kr. „жальнiю“ izteica latviski ar „diemžēl“. Bet tagad vai nu dieva vairīdamies, vai arī krievu gara apmāti tai vietā lietā savienojumu „par nožēlošanu“. Kad jau nu citur vairāties no dažādām -šanām, tad nu arī nav nekāda iemesla nei pamata atsacīties no parastā „diemžēl“.

pateicoties.

Kopš latvieši mācīdamies krieviski iepazinušies ar kr. благодаря, arī latviešu „pateicoties“ lietā it kā prēpozīciju, bez jebkādas vajadzības, piem. „pateicoties šādai provokācijai (latviski: šādas provokācijas dēļ) daudzi nokļuvuši aiz restēm“; „pateicoties politiskām kombinācijām (latviski: politisku kombināciju dēļ) tas nebija iespējams“; „stirnas atkal saaugušas agrākajā daudzumā pateicoties aizliegumam tās medīt“ (latviski: tā kā aizliegts tās medīt).

patreizējs.

Kā ir mums piem. vārds „toreizējs“, kam pirmajā daļā ir akuzātīvs „to (reizi)“, tā var mums būt arī forma „pašreizējs“ (kas „pašu reizi“ notiek), bet tikai ne „patreizējs“, ko nevar nekā attaisnot.

pirms, sk. priekš.

pie.

Par prēpozīciju **pie** var teikt, ka tā tīrā latviešu valodā ir lietājama tikai vietās nozīmē un aiz

„piederēt“. Visi citi savienojumi ir neciešami ģermānismi. Piemēri: „pie labas gribas“ (vācu „bei gutem Willen“) = „ar labu gribu“; „pie laika“ (vācu „bei Zeiten“) = „laikus“; „viņš domāja pie visa (vācu „an alles“; latviski: „par visu“), kas jāiegādā“; „koncerts notika pie pilnas zāles“ (latviski: pilnā zālē, vai pilnas zāles priekšā); līdzīgi ir izlabojams teikums „konferenci atklāja pie pustukšas zāles“; „pie precēšanās (latviski: precoties) ir jāievēro dažādi noteikumi“; „pie p-skaņas izrunas (latviski: p-skaņu izrunājot) lūpas aizveras“; „pie Asītes lauksaimn. biedrības (latviski: Asītes lauksaimn. biedrībā) lasīs kursus par cūkkopību“; „izplatījusies trakuma sērga pie suņiem“ (latviski: suņu starpā); „pie tagadējiem apstākļiem“ (latviski: tagadējos apstākļos); „pie nopratināšanas (latviski: nopratinot) viņš stostījās“; „pie šā nelaiemes gadījuma (latviski: šai nelaiemes gadījumā) vainojams“; „kā viņi paši justos pie šādas kastes“ (latviski: šādā pārtikā, uzturā); „centība pie lugas iestudēšanas (latviski: lugu iestudējot); „vingrošana notiks pie mūzikas“ (latviski: ar mūziku); „pie farmācijas valdes (latviski: farmācijas valdē) notika apspriede“; „pie noteikuma“ (latviski: ar noteikumu); „sapulce ir pilntiesīga pie jebkuŗa biedru skaita“ (latviski: ar jebkuŗu b. skaitu). — Nelatvisks ir „pie“ arī aiz „zvērēt“, piem. „zvērēt pie visa, kas svēts“. Tai vietā atrodam tautas valodā „piezvērēt“ ar datīvu: meita piezvērēja saulei un mēnešam, ka jī (= viņa) būs tam vīram par sievu Pas. III, 244. Vai arī „(no)minēt“: tautiet[i]s, dievu minēdams, dzīrās mani sagaidīt BV. 10771, 5 var. Ozols dievu nominēja saulei saknes nerādīt 2799. Neparēizi tad nu tulko ar „pie“ arī vācu „bei(m)“ tādos savienojumos kā piem. „beim Apollo!“. Kā rāda mūsu „nudie[v]“, latvieši šādos gadījumos ir lietājuši „nu“ ar sekojošu vokātīvu; pēc tā parauga tad varētu teikt: nu Apollon! Ja kas domā, ka „nu“ šādā nozīmē vairs nevar atjaunot, tad tas varētu to pašu izteikt ar vārdiem „minu Apollonu“.

piedot.

Ar šo vārdu tīrā latviešu valodā izsaka to, ko vācieši ar „hinzugeben; zur Genüge geben; vergeben“. Bet beidzamā laikā redzam un dzirdam to lietājam arī ar krievu „придавать“ nozīmi, piem. „piedot (latviski: dot, piešķirt) vārdiem vēlamo gradāciju“.

pielikt.

Var „pielikt“ — latviski runājot — kam ko klāt, vai arī „pielikt“ ko pilnu ar ko. Bet „pielikt visas pūles“ ir darinājums pēc kr. „приложить всѣ усилия“ parauga; latviski tai vietā var teikt: pūlēties cik spēdams, pūlēties, cik vien jaudā u. c.

pielietot.

Senāk mēs iztikām ar *l i e t o t* jeb *l i e t ā t* (vecā „brūķēt“ vietā) vai arī *izlietot* jeb *izlietāt*. Bet tad nu kam gadījās vācu „angewandte Wissenschaften“ jeb krievu „прикладныя науки“ nelaimīgi tulkot ar „pielietojamās zinātnes“ (es teiktu vienkārši: lietājamās zinātnes“), un kopš tā laika piem. ārsti vairs „ne(iz)lietā“, bet „pielieto“ pie saviem pacientiem zināmas metodes. Bet kad nu mūsu „lietāt“ nozīmē to pašu, ko vācu „(ge)brauchen“ jeb „anwenden“, tad nu tāds „pielietot“ ir tāds pats barbarisms, kāds būtu vācu valodā „anbrauchen“ jeb mūsu senākajā valodā „piebrūķēt“.

pieņemt.

Tā kā vācu „annehmen“ nozīmē ne tikai to, ko kr. „принять“, bet arī to, ko kr. „(пред)положить“, tad nu arī latv. *p i e ņ e m t* bieži lietā ar kr. „(пред)положить“ nozīmi, piem. „pieņemsim, ka tā ir“. Latviski ar šo nozīmi lietā verbu „iedomāties“.

piepalīdzība.

Varam gan atzīt verbu „piepalīdzēt“, jo tas savā nozīmē jūtami atšķiras no „palīdzēt“, bet „piepalī-

dzību" sastopam dažkārt tās pašas „palīdzības“ nozīmē, un tad jau kā īsāka ir atzīstama tikai „palīdzība“; tā piem. šādā teikumā: ar mājas iedzīvotāju piepalīdzību zaglis aizturēts.

pierakstīt.

Pareizā valodā šim verbam ir tā nozīme, kas vācu „hinzuschreiben, vollschreiben, anschreiben“. Bet tagad to bieži lietā ar krievu „приписывать“ nozīmi, piem. „baumas tam pieraksta sakarus ar komunistiem“; „viņiem pieraksta visādas īpašības“. Latviski te šā „pieraksta“ vietā teiktu: „piedēvē“.

pievest.

Tā kā vācu vārdam „anführen“ un kr. „привести“ ir arī nozīme „citēt“, tad nu arī mūsu „pievest“ pasākuši lietāt šai nozīmē, piem. „autora pievestie argumenti“. Bet mēs varam gan pievest piem. apkurināšanai malku, vai pievest pilnu māju ar viesiem; turpretī argumentus mēs varam minēt, ne „pievest“.

pret.

Prēpozīciju „pret“ dažkārt sastopam „par“ vietā: „ieeja pret (labāk: „par“) ziedojumiem“; „aizjemities naudu pret (labāk: „par“) augstiem procentiem“.

priekš, iepriekš, pirms, atpakaļ.

Ka „priekš“ nav jālietā tur, kur var izteikties ar vienkāršo datīvu, to nu gan daudzi jau ir iegaumējuši, bet tomēr arī tagad vēl bieži var sastapt piem. šādus savienojumus: meklē dalībnieku priekš ādu fabrikas (pareizi: ādu fabrikai); sensācija priekš Rīgas (pareizi: Rīgai); šo priekš viņa (pareizi: viņam) tik bēdīgo notikumu; telpas priekš vecmātes (pareizi: vecmātei); nopirkt labību priekš sēklas (pareizi: sēklai). Citur šā „priekš“ (vācu „für“) vietā jālietā „par“ un jāsaka piem. nevis „priekš tēvzemes (vācu „fürs Vaterland“) mirt“, bet „par tēvzemi mirt“, ne-

vis „iet priekš otra ganos“, bet „par otru (jeb: otra vietā) iet ganos“.

Bet daži nu izdzirduši, ka zināmos gadījumos „priekš“ ir nevietā, ir iedomājušies, ka no „priekš“ pavisam jāizvairās un nelietā to vairs pat laika nozīmē, kur taču bez šās prēpozīcijas pareizi runājot nemaz nevar iztikt. Vieni domā, ka tai vietā jālietā „iepriekš“ un raksta piem. „tas ir noticis iepriekš viena gada“. Bet „iepriekš“ ir tikai adverbs (piem. „iepriekš ir kas cits jāpadara“); bet nekad prēpozīcija, jo nozīmē apmēram to pašu, ko „papriekšu“. Citi atkal — domādami par krievu „год тому назад“ — raksta „tas ir noticis vienu gadu atpakaļ“ un dažkārt pat liekvārdīgi „nesen atpakaļ“, kur taču pietiktu ar vienkāršo „nesen“. Vēl citi te ķeras pie prēpozīcijas „pirms“ un saka „tas ir noticis pirms viena gada“. Es te tomēr labāk teiktu pa vecam „tas ir noticis priekš viena gada“. Man šķiet, ka var ievērot zināmu nozīmes starpību starp „priekš“ un „pirms“. Kur krievu valodā lietā „назад“ ar iepriekšēju laika apzīmējuma akūzātīvu, tas ir, kad grib izteikt, cik ilgs laiks pagājis kopš kāda pagātnes notikuma, tad man „priekš“ liekas īstais vārds: „tas ir noticis priekš viena gada“. Bet kur ar prēpozīciju grib izteikt apmēram jēgumu „agrāk par“, tur pēc manām domām „pirms“ ir vietā: „pirms jaungada izrāžu nebūs“ (tas ir, ne agrāk kā jaungada dienā). Teikums „priekš jaungada izrāžu nebūs“ izteiktu tikai, ka vecajā gadā izrāžu nebūs, atstājot neziņā par jautājumu, vai jaungada dienā būs kāda izrāde, jeb ne. Kur verbs nav noliegts, tur blakus „pirms“ bez starpības nozīmē, kā man liekas, ir lietājams arī „priekš“, piem. „ši grāmata iznāks jau pirms (jeb priekš) jaungada“; „labs kamanu ceļš bija radies jau pirms (jeb priekš) jaungada.“

priekšstāvis.

Šis jaunvārds nav labs vienkārt tāpēc, ka nav mums verba „priekšstāvēt“, no kā to atvasināt, un otrkārt tāds „представитель“, ko tulko ar „priekšstāvja“ vārdu, taču nemaz nestāv citu priekšā, bet

gan pārstāv jeb pārstāj citus. Un tāpēc man „priekšstāvja“ vietā pareizāks šķiet „pārstāvis“, kas tagad vairs nav svešs.

rakstiski.

Šis vārds darināts, lai mums būtu kas līdzīgs vācu vārdam „schriftlich“ un krievu „письменно“. Bet tas sava skaņu sastāva dēļ labi neskan, nav pareizi darināts, jo ar piedēkli **-iska-** šai nozīmē citādi tautas valodā nav nekādu atvasinājumu, un varam bez tā iztikt. Ļoti bieži tai vietā var likt savienojumu „ar rakstu“, piem. „iesniegt rakstisku paziņojumu“ (= paziņot ar rakstu); „interesenti var iesniegt savus piedāvājumus rakstiski“ (kāpēc ne „ar rakstu“?). Vācu „schriftliche Arbeiten“ var būt latviski runājot — rakstu darbi, „schriftliche Prüfungen“ — rakstu pārbaudījumi. Un piem. „rakstiska“ izsole varētu būt labāki „rakstveida“ izsole.

Apmēram līdzīgi jāizsakās arī par jaunvārdu „mutiski“; tai vietā latvieši pa vecam lietāja savienojumu „mutes vārdiem“. Un tā varam kādu pārbaudīt „mutes vārdiem“, un var tad būt „mutvārdu“ pārbaudījums.

reiz.

Pēc kr. „раз“ parauga daži arī mūsu „reiz“ nepareizi lietā „ja“ nozīmē, piem., „reiz (= ja reiz) tas ir noticis, tad tur nekas nav vairs darāms“.

reti.

Kā vācieši savu „selten“ (= reti) lietā arī ar nozīmi „ļoti“, tā nu sastopam arī latviešu „reti“ ar nozīmi „ļoti“ un adjektīvu „rets“ ar nozīmi „ļoti liels“, piem. „kuluaros reta (= ļoti liela) dzīvība“, „reti (= ļoti) jauks laiks“. Latvietis, kam vācu valoda sveša, var šādus teikumus pārprast, tas ir, uztvert te „retuma“ vārdu īstajā nozīmē. Un pie tam šis ģermānisms ir mums gluži lieks un nevajadzīgs.

riebjums, cepju.

Nereti rakstos sastopamais „riebjums“ nevar būt cēlies no adjektīva, jo adjektīvs *riebjš tautas valodā laikam nav sastopams, bet tikai no verba „riebt(ies)“, bet šai gadījumā tas jārunā un jāraksta bez j („riebums“), jo no verbu pagātnes celma atvasinātos vārdos ar -ums u priekšā nav nekāda mīkstinājuma. — Tāpat rakstu valodā no verba „cept“ tagadne skan tikai „cepu“ (un ne „cepju“).

skaitīt.

Pēc kr. считать parauga daži tagad arī mūsu „skaitīt“ lietā ar nozīmi „uzskatīt par“, piem. „viņš par savu uzdevumu skaita (latviski: uzskata) šās kustības apkaņošanu“.

studentība, strādniecība u. c.

Vecajos laikos iztikām par studentu vai strādnieku kopu runājot ar to pašu studentu resp. strādnieku vārdu, jo tāda „strādniecība“ ir taču apmēram tie paši „strādnieki“, tikai citā uztvērumā. Sociāldēmokrāti, kam tā patīk dažādi kolektīvi, laikam ir darinājuši „strādniecības“ vārdu, lai arī mums būtu tas, kas vāciešiem ir „Arbeiterschaft“, un pēc šas „strādniecības“ un krievu „студенчество“ resp. vācu „Studentenschaft“ parauga laikam ir radusies „studentība“. Ja nemaldos, sastopama ir arī „ierēdniecība“. Trūkst nu vēl „profesorības“, „docentības“, „lektorības“, „skolotājības“ un citu tādu kolektīvu -ība u. „Strādniecības“ vārds kolektīvā nozīmē pats par sevi būtu saprotams, jo bija jau mums „muižniecības“ vārds, kas sākumā laikam apzīmēja piederību pie muižnieku kārtas, muižnieku kārtu, bet vēlāk (kā vācu „Adel“ un kr. „дворянство“) arī muižnieku kopu. Bet nu iznāk, ka vienam un tam pašam piedēklim ir dažādas nozīmes: „zvejniecība“ ir nodarbošanās ar zveju, „galdniecība“ — galdnieka veikals, „rakstniecība“ — rakstnieku darbi, „muižniecība“ — piederība pie muižnieku kārtas, bet „strādniecība“ — strādnieku kopa. Ir pat kāda „izdevniecība“, tas ir,

(grāmatu) apgāde, lai gan tai pamatā nav nekādu „izdevnieku“ (kā nav arī nekādu „ierēdnieku“ minētās „ierēdniecības“ pamatos). Bet ja nu kādam piedēklim ir ļoti dažādas nozīmes, tad tas kļūst pārprotams un ar to mazvērtīgs. Aiz šā iemesla man „strādniecības“ vārds neliekas ieteicams, nele vēl tā „studentība“. Beidzamajam vārdam varētu drīzāk būt kāda cita nozīme; piem. teikums „viņa studentība tam šai lietā neko nelīdzēja“ varētu nozīmēt: tas, ka viņš bija (jeb ir) students, viņam šai lietā neko nelīdzēja.

šaubīgs.

Kā piem. „ticīgs“ ir tas, kas mēdz ticēt, „devīgs“ — tas, kas labprāt dod, tā nu arī „šaubīgs“ var būt tikai tas, kas mēdz šaubīties, viegli šaubās; var būt piem. kam šaubīgs prāts. Bet kr. сомнительный nav latv. „šaubīgs“, un piem. „šaubīgi“ parādi ir pareizāki runājot nedroši jeb apšaubāmi parādi; un par „šaubīgiem“ dažkārt ne visai pareizi dēvē neuzticamus cilvēkus.

šķēršļi.

Mikstinātā l priekšā svelpenis pārvēršas par šņāceni, un tāpēc tos locījumos vārdam „šķērslis“, kur l vietā ir ļ, arī s vietā ir š, piem. viensk. ģenit. šķēršļa, daudzsk. nōmin. šķēršļi u. t. t. Un tomēr arī dzimuši latvieši dažkārt runā un raksta nepareizi par „šķēršliem“!

ugunsdrošs.

Gadās lasīt un dzirdēt par „ugunsdrošiem“ skapjiem u. c. Domāti ar to ir skapji, kas it kā droši no uguns, kas nedeg. Bet adjektīvs „drošs“ latviešu valodā nesavienojas ar iepriekšēju ģenitīvu. Šā ne-latviskā salikteņa vietā var ieteikt vārdu „nede-gams“; un tā var arī būt „nemirkstamas“ (kas ūdeni nemirkst, nelaiž ūdeni cauri) lietas.

uz.

Diezgan bieži sastopam nepareizi lietātu „uz“ vācu „auf“, vai krievu „на“ vietā. Piemēri: „reiziņāt uz“ (latv.: a r), „dalīt uz“ (latv.: a r); „vārds beidzas uz“ (latv.: a r) e“, „sieviešu kārtas vārdi uz“ (latv.: a r g a l o t n i) e“; „runāt uz“ (latv.: p a r) šo temu“; „uzņemties darbu uz“ (latv.: a r) šādiem notikumiem“; „prasīt 36% par gadu uz“ (latv.: 36% g a d ā p a r) izsniegtiem aizdevumiem“; „dokumenti uz 26 g. vecā Kārļa Piladzis (latv.: a r 26 g. v e c ā K ā r l a P i l a d ž a) vārdu“; „uz 1. aprīli (latv.: 1. a p r i l ī) bija 100 biedru“; „dzīvojuši uz“ (latv.: a r) viltotām pasēm“; „notiesāts uz“ (latv.: a r) 3 gadiem cietuma“; „viņš dzīvo uz Tērbatas ielas“ (latv.: T ē r b a t a s i e l ā); „vajadzīgs kučieris uz smago braukšanu“ (latv.: s m a g a j a i b r a u k š a n a i); „braukšanas apmācība uz“ (latv.: a r) dažādu sistēmu automobiļiem“; „pārmainīt cirvi uz“ (latv.: a r) lāpstu“. Neciešams ģermānisms ir „uz“ arī piem. šādos savienojumos: „izdarīt ko uz (vis)labāko“ (= vācu „aufs beste“), „uz stingrāko protestēt“; pareizāki tai vietā varētu teikt: „izdarīt ko visai labi jeb pārlietu labi jeb kā labāk nevar“, „stingri protestēt“ (stingrums šai gadījumā nemaz nebūs mazāks kā runājot — „uz stingrāko“).

Vācu „auf Befehl“ mēdz tulkot ar „uz pavēli“, un tam līdzīgs ģermānisms ir „uz“ arī piem. šādos sakaros: „nošauts uz tiesas sprieduma“, „uz valdes rīkojumu šī lieta jāpārlemj“, „es to darīju uz viņa lūgumu“. Latviskāki te varētu izteikties ar prēpozīciju „pēc“ („nošauts pēc tiesas sprieduma“), sal. tautas dziesmas teikumu „vienam būšu... pēc Laimītes likumiem“. Bet ja kas domā, ka šādos gadījumos varētu „pēc“ saprast arī laika nozīmē, tas varētu te līdzēties arī ar prēpozīciju „pa“, savienojot to ar datīvu („nošauts pa tiesas spriedumam“), sal. tautas dziesmas teikumu „galdam stūrī nositīšu pa māsiņas žēlabām“. Šur un tur var arī iztikt bez jebkādas prēpozīcijas, sakot piem. „es to darīju viņa lūgts“.

uzskaitīt.

Var latviski piem. „uzskaitīt“ kam (tik un tik sietienu) pa muguru, bet tagad sastopam šo verbu arī ar to nozīmi, kas ir vācu vārdam *aufzählen* „приводить, называть“. Šai nozīmē pareizāki man šķiet lietājams vārds „minēt“.

uzskatīt.

Šo verbu daži nepareizi lietā ar nozīmi „domāt“, piem. teikumā „opozīcija uzskata“ (= domā).

uzteikt.

Šā vārda īstā nozīme ir „slavēt“, bet tagad to lietā arī ar vācu „auf sagen (= aufkündigen)“ nozīmi, piem. „uzteikt aizdevumu, vietu, līgumu“. Latvieši šādos gadījumos ir līdzējušies ar „atsacīt“ (sal. teikumus „meita puīšam atsacīja“, „atsacīt grēkiem“, „sprediķi atsacīt“), un pēc „atsacīt“ parauga varētu tādos gadījumos lietāt arī „atteikt“.

Vidūtājs.

Ka „vidūtājs“ ir pavisam nepareizs atvasinājums, to savā laikā jau Mühlenbachs tika rādījis; bet kad nu tomēr vēl arvienu gadās sastapt šo valodas kropli, ir te atkal pret to jāuzstājas. Tāds „vidūtājs“ varētu būt pareizs atvasinājums tikai no kāda verba *vidūt, kas savukārt būtu darināts no vidus vārda. Bet ne no viena u-celma neatvasina infīnīti-vus ar galotni -ūt, bet gan ar -uot, sal. piem. kļepus: kļepot, ledus: (nuo)ledot, medus: medot. Tā tad varētum no vidus vārda atvasināt verbu „vidot“ ar to nozīmi, kas ir vācu vārdam *vermitteln*, un no tāda „vidot“ varētu mums rasties „vidotājs“. Bet kā jau Mühlenbachs ir aizrādījis, varam te līdzēties arī ar atvasinājumu vid(i)nieks, vai starp(i)nieks (sal. leišu tarpininkas „vidotājs“), no kam varētu rasties vidniecība, vai starpniecība. Un formas starp(i)nieks, starpniecība ir jau arī sastopamas rakstu valodā.

viņš, tas.

Dzirdot nejauši par „viņu“, pa laikam šo „viņu“ iedomājamies kā ko dzīvu, un tāpēc runājot par ko nedzīvu vairāk ieteicama forma „tas“ nekā „viņš“. Atbildot piem. uz jautājumu „kur tu esi līcis atslēgu?“ labāk teikt: es to esmu pazaudējis“.

visā drīzumā, īsumā, kailumā u. c.

Tā kā vāciski var teikt piem. „in aller Kürze“, tā nu ir pasākts arī latviski runāt un rakstīt piem. „visā īsumā“ u. c. Bet īstā tautas valodā mums nav tādas nozīmes vārdam „viss“. „Visā īsumā“ ir latviski runājot — „gluži īsi“, „visā drīzumā“ — „itīn (jeb: visai) drīz (vai arī: drīz, drīz)“, „visā kailumā (atklājās viņa īstā seja)“ — „gluži kaila“, „visā spožumā“ — „pilnā spožumā“ u. c. Vēstulei beigās bieži sastopamais savienojums „visā augstcienībā“ ar ir nelaimīgs darinājums pēc vācu „in aller Hochachtung“; latviski to labāki izteic ar vārdiem „augsti Jūs cienīdams (resp. cienīdama)“.

vispārējs un vispārīgs.

Abi šie vārdi ir lietājami, bet der tos šķirt nozīmē. Adjektīvi, kas beidzas ar -ējs, pa laikam ir atvasināti no vietas un laika adverbiem, un sakarā ar to tiem vairāk ir konkrēta nozīme, kamēr adjektīviem ar -īgs ir abstraktāka daba, sal. piem. „ārējs“ un „ārīgs“. Un tā nu varam arī šķirt nozīmē vārdus „vispārējs“ un „vispārīgs“ un runāt piem. par „vispārējo“ (= kas ir vispāri) neražu, badu, postu u. c., bet — ar abstraktāku nozīmi — piem. par „vispārīgo“ vēsturi, departāmentu, jeb par „vispārīgām“ debatēm u. c.

vietējs.

Krievu valodā ir atvasinājums „местный“, un tāpēc ir iedomājušies, ka arī mums vajadzīgs līdzīgs vārds, un darinājuši vārdu „vietējs“. Bet ar -ējs pa laikam atvasina adjektīvus tikai no vietas un

laika adverbiem (piem. „ārā“: „ārējs“). Izjēkums ir „galējs“ (no „gala“ vārda; „galējā“ tumsība); bet arī šis vārds šai gadījumā par paraugu neder, jo „galējs“ ir, kas ir galā, tā ka „vietējs“ būtu vienkārši tas, kas ir vietā (ne šai ne tai vietā, bet vienkārši vietā!), un „vietējie“ cilvēki būtu tie, kas ieņem kādu vietu. Nesabojātā tautas valodā nu arī nerunā ne par ko „vietēju“, bet gan par šejienes (resp. turienes) laudīm, notikumiem, ziņām u. c. Bet eita un sameklējiet mūsu avīzēs tagad ziņas par „šejienes“ resp. „turienes“ notikumiem! tās ir it kā aizmirstas, un to vietā varat atrast tikai „vietējos“ notikumus.

zem.

Pēc krievu под parauga daži nepareizi lietā latv. „zem“ pareiza „ar“ vietā, piem. „zem (latviski: ar) tādīm noteikumiem“; „grāmata iznākusi zem virsraksta“ (latv.: ar virsrakstu); „zem tā (latv.: ar to) kas cits jāsaprot“.

IV. Salikteņi.

redaktors-izdevējs, latvieši-katoļi u. c.

Pēc krievu valodas paraugiem mums tagad ļoti bieži sastopami tādi savienojumi kā piem. redaktors-izdevējs, spirt rūpnieki-izdalītāji, zinātnieks-atklājējs, zentuŗi-ražotāji, direktors-rikotājs, latvieši-katoļi, opera-pasaka, aprocē-pulkstenis u. c. Latviski tā nu nerunā. Darītāju vārdi, kas beidzas ar -ājs jeb -ējs, nostājas kā apzīmētāji otram substantīvam priekšā (piem. dzērājs puisis), un tā varētu būt arī izdevējs redaktors jeb redaktors un izdevējs, rikotājs direktors, izdalītāji spirt rūpnieki, atklājējs zinātnieks, ražotāji zentuŗi. Un kā mēs nesakām „puikagans“, bet „gana puika“, tāpat var būt katoļu latvieši, pasaku opera, aprocē pulkstenis u. c.

Latvijas-Igaunijas savienība.

Beidzamos gados stipri izplatījusies mode vārdu „un“ starp diviem substantīviem apzīmēt ar biedru zīmēm, piem. „Latvijas-Igaunijas“ savienība, „tirdzniecības-rūpniecības“ ministrija, „filoloģijas-filozofijas“ fakultāte. Trūkst vēl tādu savienojumu kā „Jāņa-Annas“ kāzas, „miežu-auzu“ mistrojums, „ērgļa-čūskas“ cīņa. Man nu šāda rakstības mode nešķiet ieteicama. Vecos divu substantīvu savienojumos bez „un“ tādas biedru zīmes taču netiek rakstītas, piem. „tēvs, māte“, „brāļi, māsas“; bet citādi mēs divus koordinētus substantīvus savienojam ar „un“, piem. „Jānis un Pēteris“, „Jānis un Anna“, un tā, man šķiet, var būt runa arī tikai par „Latvijas un Igaunijas“ savienību, „tirdzniecības un rūpniecības“ ministriju, „filoloģijas un filozofijas“ fakultāti, un nav nekāda pamata te tā „un“ vietā rakstīt biedru zīmes. Bez „un“ un arī bez biedru zīmēm man šķiet rakstāmi tādi savienojumi kā piem. „Rīgas Liepājas“ dzelzceļš, t. i. dzelzceļš, kas ved no Rīgas uz Liepāju (Rīgas un Liepājas dzelzceļš varētu būt kāds Rīgai un Liepājai piederīgs dzelzceļš starp kādām citām vietām). „Rīgas“ dzelzceļu var būt vairāk: „Liepājas“ dz., kas ved no Rīgas uz Liepāju, „Daugavpils“ dz., kas ved no R. uz Daugavpili u. t. t.; tā tad Rīgas Liepājas dzelzceļš ir saprotams savienojums.

sniegbalts, debesszils, liķa bāls, ledus auksts, bumbas veidīgs, dzīves priecīgs u. c.

Virsrakstā minētie un citi tiem līdzīgi savienojumi ir rupji ģermānismi, kas darināti pēc vācu schneeweiss, himmelblau, leichenblass, eiskalt, kugelförmig, lebensfroh u. c. Vācu valodā var vai katru adjektīvu tā savienot saliktenī ar iepriekšēju substantīvu, bet latviešu un krievu valodā tas nav parasts. Un kā krievi iztiek bez *снѣгобѣлый, *небосиний, *трупобѣдный, *льдохолодный u. c., tā arī latvieši var līdzēties bez nepareizām formām „debesszils“, „liķa bāls“ u. c. Dažkārt tās var būt pat

pārprotamas, piem. „liķa bālā seja“, kur „sejas“ vārds latvietim, kam vācu valoda sveša, var likties atkarīgs no „liķa“ vārda. Līdzēties šādos gadījumos var dažādi. Latviski runājot seja var būt „bāla kā liķis“ jeb „liķa bālumā“*), un var būt kam „bāla kā liķis“ seja, „zilās kā debess“ acis; tā var izteikties prozā, bet dzejnieki taču laikam spētu atrast arī labāku izteiksmi nekā novazātos ģermānismus „debesszils“, „liķabāls“ u. c. Bet ja kādam priekšmetam pa laikam der salīdzināšanai tikai viena kāda īpašība, tad var izteikties arī īsāki — ar atvasinātu adjektīvu, piem. vācu eiskalte Hände var būt latviski runājot — ledainas (kā daži jau ar runā un raksta) jeb ledojas rokas; vācu honigsüss var būt latviski medains jeb medojs. — „Dzīves priecīgs“ ir latviski runājot — „dzīvē (jeb par dzīvi) priecīgs“, dzīves prieka pilns jeb „priecīgs dzīvot“, un „dzīves spējīgs“ — „dzīvei spējīgs“ jeb „spējīgs dzīvot“, vai arī vienkārši — „dzīvīgs“. — Vācu „weltberühmt“ tulko pa laikam ar „pasaules slavens“ jeb „pasaulslavens“. Savienojums ar ģenitīvu ir zināms gluži nepareizs; bet formu „pasaulslavens“ varētu atzīt uzskatot te pirmo daļu par adverbu, jo izlokšnēs ir pazīstams adverbs „pasaul“, piem. „pasaul liels“ (= ļoti liels). — Adjektīvu „veidīgs“ var gan salikt ar substantīva celmu, piem. „krūmveidīgi (vēl labāk: krūmveida) augi“, bet tikai ne ar ģenitīvu („krūma veidīgi, bumbas veidīgi, bet gan: bumbveidīgi, bumbas veida augi). Un pavisam aplam savieno ģenitīvu ar adverbu „veidīgi“, piem. „skaits aug lavīnes veidīgi“ (pareizi: lavīnes veidā).

dzenspēks, smirdbumba, kuļmašīna, šujmašīna u. c.

Vācu valodā var verba sakni ar sekojošu substantīvu savienot saliktenī, piem. Stinkbombe, Dreschmaschine u. c. Bet latviešu un krievu valodā tas nav iespējams, un ja daži tomēr runā un raksta

*) Sal. savienojumu «sniega baltumā» prof. P. Šmita Latv. pasakās IV, 323.

piem. par „smirdbumbu“, tad šāda forma ir tikpat nepareiza, kā kāda *ВОНЬБОМБА krievu valodā. Lai te netaisnojas ar tādiem salikteņiem kā piem. „baudviela“, „gājputns“, jo tiem pirmās daļas pamatā ir substantīvs: „gājputns“ ir „gāju putna“ saīsinājums, un blakus „baudvielai“ ir substantīvs „bauda“. Un tāpēc virsrakstā minētie vārdi pareizāki skan: dzenamais spēks (un tā arī: dzenamā siksna; jeb savēlot kopā: dzenamspēks jeb dzinējspēks, dzenamsiksna), smirdas bumba (ir vārds „smirda“ = kas smird) jeb smirdambumba, kuļammašīna, šujammašīna.

V. Sintakses kļūdas.

„Puiķis“ kgs r e s p. kdze; „Latvijas Sargs“ redakcija.

Mūsu tautiskās atmodas laikmetā, kad latviešu valodai vēl nebij nekādu tiesību, laikam būtu radies sašutums, ja kas piem. Puiķa kgu resp. kdzi dēvētu par Puiķis kgu resp. kdzi; to būtu sajutuši kā latviešu valodas sakropļojumu, kas iespējams tikai kādam nelatvietim. Bet tagad Latvijas valstī bieži vien gadās novērot, kā paši latvieši runā un raksta kga resp. kdzes priekšā uzvārda formu nōminātīvā, it kā šis uzvārda nōminātīvs būtu kāds elks, kāds svētums, kam nedrīkst pieskarties, ko nedrīkst pat locīt, kauču to visnotaļ prasa latviešu valodas sajūta! Vēl nesen man gadījās lasīt kādā avīzē piem. pateicību par piedalīšanos „doktora Kārļa Bēcis“ bērēs. Ja jau kautrējās rakstīt par „Bēča“ bērēm, tad jau vajadzēja iet šai virzienā tālāk un rakstīt par „Kārlis Bēcis“ bērēm; tad būtu kauču konsekvence rezama!

Šo valodas kropļošanu vēl veicina mūsu likumdevēju lēmums, ka sieviešu uzvārdi oficiālos dokumentos jāraksta ar vīriešu kārtas galotni (lietpratēju, tas ir, valodnieku atsauksme šai lietā nemaz netika ievākta!), piem. „Anna Puiķis“. Likums nu gan neaizliedz uzvārdu locīt, bet valodas izjūta tomēr vēl

ir tik dzīva, ka dzirdot piem. teikumu „tā ir A. Puiķa pase“ klausītājiem vedas domāt par kādu vīriešu kārtas Puiķi, un tāpēc nu daudzi šai gadījumā runā un raksta nelatviski par „A. Puiķis pasi“. Bet latviešu valodā nu reiz visi lietvārdi (arī uzvārdi) ir lokāmi, un tāpēc savienojums „A. Puiķis pase“ ir tikpat rupja kļūda kā piem. savienojums „sieva (= sievas) pase“. Tā tad šai lietā vienīgā izeja ir rakstīt saskaņā ar valodas garu par „A. Puiķes pasi“. Un pareizi tā rakstīt var jau likums aizliegt par laimi tikai oficiālos dokumentos.

Kam visai netiek „Puiķa kgs“ vai „Puiķa (ne: Puiķes!) kdze“, tam būtu iespējams tai vietā „kungs Puiķis“ resp. „kundze Puiķe“. Jo kā mums ir piem. „mācītājs Kalniņš, „barons Nolkens“ u. c., tikpat labi var būt arī piem. „kungs Puiķis“, „kundze Puiķe“ u. c.; tikai arī šai gadījumā uzvārdam locījumā jāskan ar „kunga“ vārdu: ģen. kunga Puiķa, dat. kungam Puiķim u. t. t.

Bet tie, kas savā nepratnē dēvē formu „Puiķe“ par ko „žīdisku“, lai taču padomā, vai piem. formas „labdare“, „nabadze“, „gane“ u. c. ar ir „žīdiskas“!

Un kā nu neklājas saukt piem. Puiķa kgu par „Puiķis kgu“, tā arī piem. Latvijas Sarga redakcija nav dēvējama par „Latvijas Sargs“ redakciju, un var izrādīt piem. ne „Romā atjaunotāji“, bet tikai „Romā atjaunotājus“.

latviešu un leišu valodas.

Krieviski runā par „латышский и литовский языки“, bet latviešu valodā šādos gadījumos ir parasts vienskaitlis: latviešu un leišu valoda (ne: valodas); Cēsu un Valmieras apriņķis; Burtnieku un Lubānas ezers u. c.

jākuļ rudzus.

Dēbitīva objekts rakstu valodā liekams nōminātīvā, piem. „jākuļ rudzi (ne: rudzus); „jāpanāk valdības sastādīšanās (ne: sastādīšanos)“. Tikai personu

vietniekvārds arī rakstu valodā sastopams te akūzātīvā, piem. „man tevi jāaicina“.

kas arī (ne), kur arī (ne), cik (liels) arī (ne) u. c.

Vispārināto attiecību vāciski izteic ar „auch immer“, krieviski ar — „бы ни“; piem. vācu wer auch immer = kr. кто бы ни. Ir tad nu daži — to pašu izteicot latviski — kombinējuši vācu „auch“ un kr. „ни“ un radījuši ļoti nepareizu „arī ne“, jeb arī, padzirduši par šāda savienojuma nepareizību, iztiec ar „arī“, bez nolieguma, ar ko lieta nav labota. Sastopam ļoti bieži piem. šādus teikumus: „kas viņš arī nebūtu“; „kāds viņa spriedums arī nebūtu“; „cik patīkama arī nav valdības krišana“; „cik arī neskatāties“; „kur viņš arī nebūtu“ u. c. Visi tie ir briesmīgi nelatviski. Latviski šie teikumi tā skanētu: „lai kas viņš ir“ jeb „lai viņš būtu (jeb: ir) kas būdams“; „lai kāds ir viņa spriedums“ jeb „lai viņa spriedums ir (būtu) kāds būdams“; „lai cik skatāties“; „lai cik patīkama ir valdības krišana“; „lai kur viņš ir (būtu)“ jeb „lai viņš ir (būtu) kur būdams“. Tā tad latviski runājot šādi teikumi sākas ar neuzsvērtu „lai“, kam seko uzsvērtā relatīvā forma (kas, kāds, cik, kur, kad u. c.) un pēc tam citi teikuma locekļi, pie kam verba forma lietājama bez nolieguma; jeb aiz „lai“ tieši seko subjekts ar prēdikātu un pēc tam relatīvā forma ar divdabi, kas beidzas ar - d a m s.

Grāmata viegli lasās; tur redzas kalns.

Virsrakstā minētie teikumi darināti pēc krievu valodas paraugiem (читается, виднётся), jo īstajā latviešu valodā refleksīvās formas ar šādu (pasīvu) nozīmi nav parastas. Tai vietā saka: grāmata viegli lasāma; tur redzams kalns.

„turpināja apspriest“.

Verbu „turpināt“ īsti latviskā valodā savieno tikai ar objektu akūzātīvā (piem. „turpināt cīņu“), bet ne ar infīnītvu, kas ieviesies te pēc krievu valo-

das parauga. Un tāpēc būs labāk teikt ne „turpināja apspriest“, bet „turpināja apspriedi jeb apspriešanos“, vai arī „atkal (jo projām, tālāk) apsprieda“.

Vārdu kārtā teikumā.

Ja kādu divdabi apzīmējam tuvāk ar adverbu vai vārdu savienojumu, tad divdabis liekams beigās (piem. „vakar mirušais“, „kaŗa laikā nošautais“, bet ne „mirušais vakar“ u. t. t.). Nepareizi sakārtoti ir tāpēc piem. savienojumi „evakuētās uz Krieviju (pareizi: uz Krieviju evakuētās) zelta lietas“; „iebraukušie no Maskavas Rīgā (pareizi: no M. Rīgā iebrukušie) cilvēki“. Apzīmētājs jānostāda substantīvam priekšā, un tāpēc būtu nepareizs piem. teikums „seko adverbī, cēlušies no locījumiem“ (pareizi: seko no locījumiem cēlušies adverbī, jeb: seko adverbī, kas cēlušies no locījumiem).

Ja substantīvam vairāk apzīmētāju un to starpā „tas“ vai „šis“, tad jāsak ar norādāmo vietniekvārdu. Nepareizi tā tad ir sakārtots piem. savienojums „par attiecīgo zemju tām ārpolitikas līnijām“ (pareizi: par tām attiecīgo zemju ārpolitikas līnijām).

VI. Stila kļūdas.

ar no; ka, ja; ka . . . , ka . . .

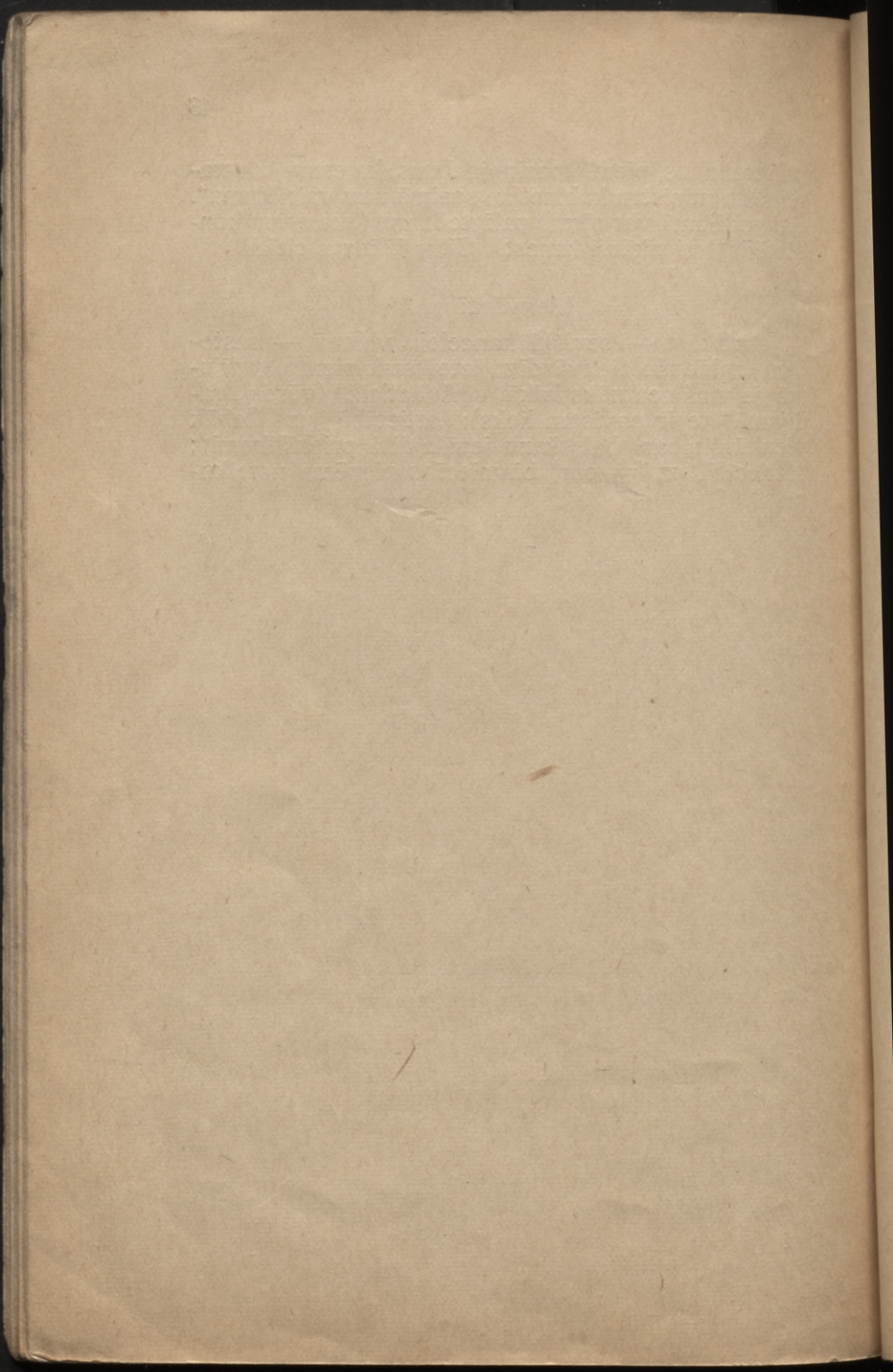
Neiznāk labs stils, ja blakus noliek divi prēpozīcijas, vai arī divi saikļus, kas abi ievada katrs savu palīgteikumu; piem. „kustībai ar no strādnieku vidus (pareizāki: ar strādnieku vidū) cēlušās M. nāvi dots trieciens“; „ar no Jums pirktu zirgu“ (pareizāki: ar zirgu, ko no Jums pirku); „viņa teica, ka, ja citi to redzētu, tai būtu kauns“ (pareizāki: ka tai būtu kauns, ja citi to redzētu); „... jābūt tik stipram, ka, ja tu piedzēries pārkrīti pat pāri bordam, tad tomēr vari vēl peldēt“ (labāk: ka dzērumā pārkrītis pat pāri bordam tomēr vari vēl peldēt).

Nav arī labi pakārtot kādam palīgteikumam citu palīgteikumu ar to pašu saikli, ar kuŗu sākas pirmais

palīgteikums, piem. „paziņoju Jums, ka esmu konstatējis, ka ministru kabinetam saeimā nav vairākuma“. Šai gadījumā var pirmo palīgteikumu („ka esmu konstatējis“) vienkārši izmest. Citur jālīdzas citādi.

Liekvārdība.

Dažkārt — sevišķi kanceleju valodā — sastopam izplūdušu, liekvārdīgu izteiksmi, piem. „gadījumā, ja viņš neatnāks laikā, viņš jāatlaiž“ (vārds „gadījumā“ te ir pavisam lieks); „attiecībā uz (labāk vienkārši: par) balsošanu ienāk divi priekšlikumi“; „attiecībā uz (= par) būvniecību pieņēma noteikumus“.

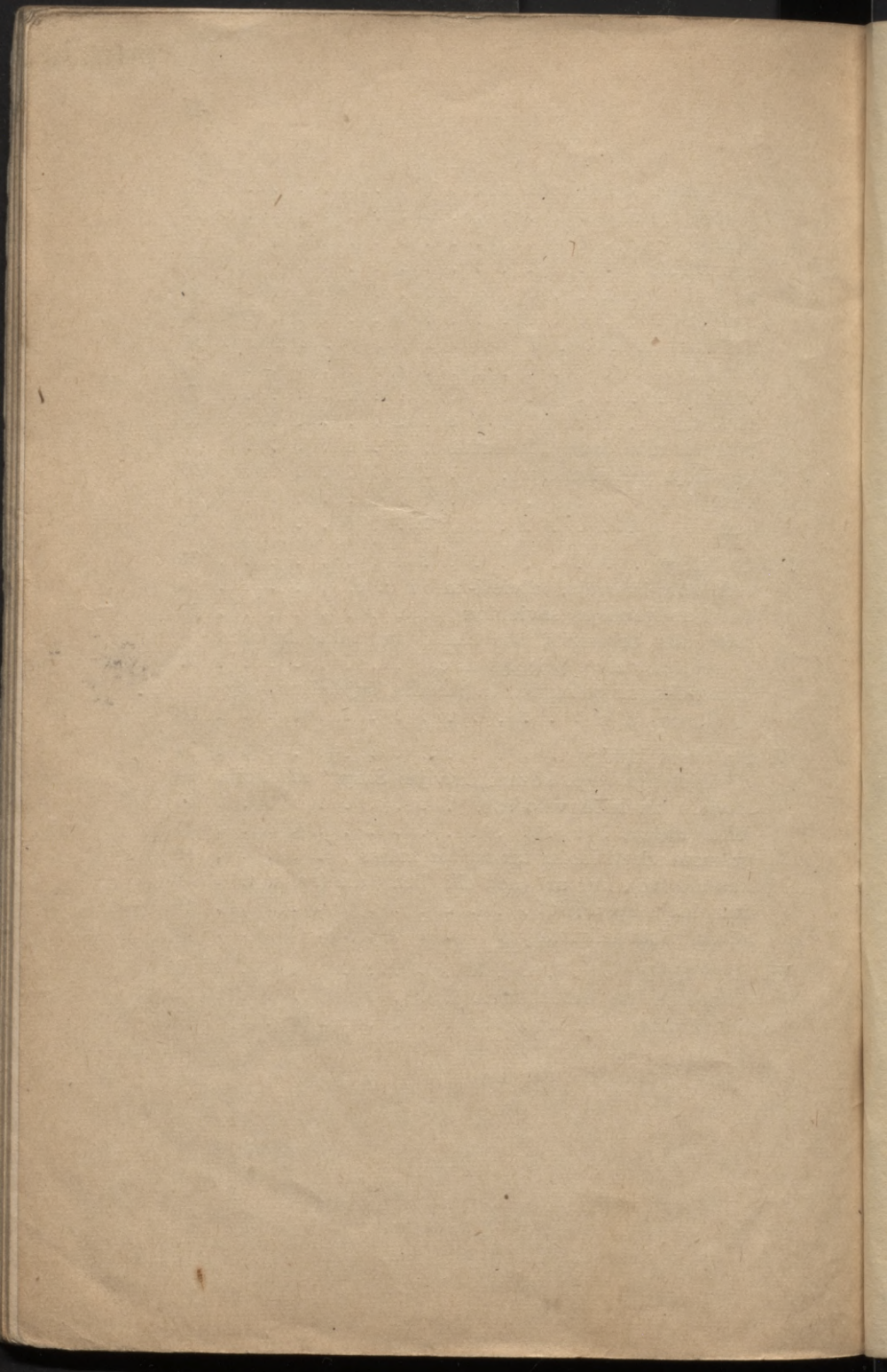
Satura rādītājs.

	lapp.
Priekšvārdi	5
I. Izrunas kļūdas	9
II. Galotnes un piedēkļi	9
-isks	9
Voldemarass, Adamaitiss	10
Nonācs, Bilmans, Elksnīts, Seskis, putnis u. c.	10
šim vecam vīram; šai jaukā vietā	11
trīsi, trīsas	11
manim, tevīm, sevīm	11
pērkiet, laižiet, glābjiet!	11
būsam, būsat	12
-ošs, -oši	12
atgriezeniskie divdabji; -šamies	14
III. Atsevišķi vārdi	14
atlaist	14
atpakaļ, sk. priekš	15
atrast	15
bez kā	15
caur	15
ciest neveiksmi	16
dēļ	16
diemžēl, sk. par	16
„dzīt” politiku, propagandu u. c.	16
iz	17
izaicināt	17
izcilus	17
iznest	17
izpatikt	17
izpārdot	18
izsaukt	18
iztaisīt	18
izverdums	18
izvest	19

izvilkties	19
iepriekš, sk. priekš	19
iespējamība	19
iet runa; ieiēt uz ko	19
kuņš, kas, kāds	19
līdz, līdzcilvēki u. c.	20
lielinieks, mazinieks	21
lozungs	21
maisīt	21
mazgadējs	21
mācīties pazīt	22
mutiski, sk. rakstiski	22
nākt priekšā, pie slēdziena	22
neapmierinātība	22
nekavējoši	22
nest dienestu	23
no	23
padot	24
pasūtīt apsūtīt	24
par nožēlošanu	25
pateicoties	25
patreizējs	25
pirms, sk. priekš	25
pie	25
piedot	27
pielikt pūles	27
pielietot	27
pieņemt	27
piepalīdzība	27
pierakstīt	28
pievest	28
pret	28
priekš, iepriekš, pirms, atpakaļ	28
priekšstāvis	29
rakstiski	30
reiz	30
reti	30
riebjums, cepju	31
skaitīt	31

lapp.

studentība, strādniecība u. c.	31
šaubīgs	32
šķēršļi	32
ugunsdrošs	32
uz	33
uzskaitīt	34
uzskatīt	34
uzteikt	34
vidūtājs	34
viņš, tas	35
visā drīzumā, īsumā, kailumā u. c.	35
vispārējs un vispārīgs	35
vietējs	35
zem	36
IV. Salikteņi	36
redaktors-izdevējs, latvieši-katoļi u. c.	36
Latvijas-Igaunijas savienība	37
sniegbalts, debesszils, liķa bāls, ledus aukts, bumbas veidīgs, dzīves priecīgs u. c.	37
dzenspēks, smirdbumba, kuļmašīna, šujmašīna, deg- akmens u. c.	38
V. Sintakses kļūdas	39
„Puiķis“ kgs resp. kdze; „Latvijas Sargs“ redakcija	39
latviešu un leišu valodas	40
jākuļ rudzus	40
grāmata viegli lasās; tur redzas mājas	41
kas arī (ne), kur arī (ne), cik (liels), arī (ne) u. c.	41
„turpināja apspriest“	41
vārdu kārtā teikumā	42
VI. Stila kļūdas	42
ar no; ka, ja; ka..., ka...	42
liekvārdība	43

[0,60]

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305031141

